

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 38 Volume: 8 Issue: 38

Haziran 2015 June 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

CEVDET KUDRET'İN YAŞAMINDAN SOKAK'INA TÜRKİYE'NİN SOSYOEKONOMİK VE POLİTİK
HALLERİNİN YANSIMALARI
FROM CEVDET KUDRET'S LIFE TO HIS SOKAK SOCIOECONOMIC AND POLITIC REFLECTIONS OF
TURKEY

Macit BALIK*

Öz

Cevdet Kudret (1907-1993) Türk edebiyatında genellikle araştırmacı, eleştirmen, edebiyat tarihçisi ve denemeci yönleriyle bilinir. Adını ilk kez Yedi Meşaleciler arasında duyuran yazar, şiir, roman, öykü ve tiyatro türlerinde de eserler verdiği halde edebî çalışmaları üzerinde yeterince inceleme yapılmamıştır. Roman ve öykülerinde realist bir anlayış yansıtan Cevdet Kudret, çeşitli dergilerde ve farklı tarihlerde yayımladığı öykülerini *Sokak* (1974) adı altında bir araya getirir. Hayat-edebiyat ilişkisi üzerine kurgulanan öyküler, toplumsal kimliği inşa eden devir ruhunun yanı sıra ekonomik ve politik yaşamın yansımalarını da barındırır. *Sokak*'ta yer alan on iki öykü Türkiye'nin özellikle İkinci Dünya Savaşı sürecinde içine düştüğü ekonomik, sosyal, politik ve ahlâki sorunları yansımasıyla dikkat çeker. Öykülerinde halk tiyatrosu geleneğinden, yaşamsal deneyimlerinden ve ironiden yararlanarak dönemin toplumsal, siyasal ve ekonomik yapısını ortaya çıkarır. Yazar toplumsal ilişkileri, çelişkileri ve insan gerçeğini ideolojik bir malzeme olarak kullanmak yerine, düzenle ilişkisini kurarak insani ve vicdani yönleriyle ele alır. Bu yönüyle o, bireyi bağlamından koparan ve toplumsal sorunları politik tezlerinin enstrümanı hâline getiren sosyal gerçekçilerden ayrılır. Cevdet Kudret, birçoğu kendi yaşamından izler taşıyan öykülerinde, ekonomik, politik ve sosyal meseleleri, köy romanlarının yaygın olduğu bir dönemde kentsoylu bir yazar olarak kurguya taşır. O, kent yoksulluğunun farklı görünümünü aksettiren Türkiye'nin bir döneminin panoramasını da verir. Bu makalede *Sokak*'taki öykülerden hareketle söz konusu toplumsal ve siyasal olayların kurguya yansımaları karşılaştırmalı ve analitik bir bakışla ele alınmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cevdet Kudret, *Sokak*, Hayat, Yoksulluk, İkinci Dünya Savaşı.

Abstract

Cevdet Kudret (1907-1993) is mostly known as a researcher, critic, literary historian and essayist in Turkish literature. Making a name for him for the first time among Yedi Meşaleciler group, Cevdet Kudret seems to have failed to attract researchers despite his works in poetry, novel, story and theater. Reflecting a realist approach in his novels and stories, he compiled his stories, which were published in different journals and different dates, in *Sokak* (*Street*, 1974). These stories, based on life-literature relation, besides with the *zeitgeist* which shapes social identity, include economic and politic reflections of everyday life. Twelve stories in the *Sokak*, particularly draws attention with their capacity to reflect Turkey's economic, social, political and moral problems during Second World War. Cevdet Kudret reveals the political and economic structure of his time by making use of stories from folk theater and the social life experience and irony. Rather than using social relations and incoherencies and facts of humanity as a tool, the author handles these aspects with a humane and conscientious standpoint by building his relations with social order. In this respect, he distinguishes from social realist writers, who isolate the individual from its context and make use of social problems in their politic arguments. In his stories which have many similarities with his real life, Cevdet Kudret uses economic, politic and social issues in his fictions as a bourgeoisie writer in a time when village novels are most popular. While exposing different aspects of poverty in cities, he also presents a general view of a particular time of Turkey. In this essay, I will make a comparative and analytic study on reflection of these social and politic issues in the fiction based on the stories in *Sokak*.

Keywords: Cevdet Kudret, *Sokak* (*Street*), social life, poverty, Second World War.

Giriş

Türk edebiyatında adını ilk kez "Yedi Meşale" grubunda duyuran Cevdet Kudret, 1907 yılında İstanbul'da yoksul bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Asıl adı Süleyman Cevdet'tir. Kendi deyimıyla "küçük bir azınlığın keyifli yaşamına değil, büyük bir çoğunluğun sıkıntılı yaşayışına aday olarak" (Kudret, 2006: 377) dünyaya gelmiş ve bu sıkıntı ömrü boyunca sürmüştür. Gerek roman üçlemesi olan *Süleyman'ın*

* Yrd.Doç.Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, macitbalik@gmail.com

Diünyası'nda¹ gerekse öykülerinin bir kısmında Süleyman, kendi adı ve otobiyografik gerçekliğiyle kurgunun odağında yer almıştır. Yoksulluğun öncelenmesinin sebebi, onun roman ve öykülerinde yoksullukla sarmalanmış insanların mücadelelerine kendi yaşamından hareketle yaptığı kuvvetli vurgudur. Başka bir deyişle Cevdet Kudret, yaşamı boyunca içinde bulunduğu 'yoksulluk' halini kurgularken, yaşamından hareket ederek Türkiye'nin bir döneminin panoramasını da verir. Fakat onu farklı kılan en önemli özelliği, Türk edebiyatında uzun süre hüküm süren sosyal gerçekçi sanat anlayışında görüldüğü gibi, yoksulluk meselesini bir ideolojiye angaje etmemesidir. Onun öykülerinde yoksulluk tamamen insani, vicdani yönleri ve düzenle ilişkisi açısından kurgulanır.

Edebî yaşamına şiirle başlayan Cevdet Kudret, 1938-1958 sürecinde roman ve öyküleriyle toplumcu gerçekçi edebiyat anlayışına önemli katkılar sağlamışsa da, bir üçlemeden oluşan romanları ve *Sokak*² adı altında bir araya getirilen öykülerinden sonra geçim sıkıntısı nedeniyle yazı çalışmalarını farklı alanlarda sürdürmüştür. Gözlemci gerçekçi bir anlayışın görüldüğü roman ve öykülerinde, bir tezin ispatına veya bir siyasi görüşü veya ideolojiyi savunma refleksine girmez. Yazar, sosyal adaletsizliği, yoksul bırakılmış halkı, savaşın toplumsal düzen üzerindeki tahrip edici etkileri, ahlâki yozlaşmaları ve bürokrasinin işlevini yitiren yapısını kendi yaşamından hareketle yeniden kurgular. Bu nedenle onun romancılığı/öykücülüğünü, beslendiği otobiyografik parçalardan ve deneyimlerden ayrı düşünmek mümkün değildir. Cevdet Kudret özyaşamsal izleklere yaslanan öykü ve romanları için, "gerek hikâyelerimde, gerek *Süleyman'ın Diünyası* genel başlığı altında toplanan roman üçlemesinde kendi yaşantımdan izler var elbette, ama oradaki Süleyman ben değilim artık, benim dışımda bir kişi" (Aktaran: Dervişoğlu, 2007: 164) demektedir. Edebî metnin incelenmesi sırasında şüphesiz ki roman veya öykü kişilerinin kurgusal karakterler olduğu ve birebir yazarın kendisi olamayacağı gerçeğini teyit eden bu anlayışın ardında Cevdet Kudret'in özel yaşam ile ilgili düşünceleri yatmaktadır. Yazar, özel yaşamını her zaman arka plana çekmiş, halkın genel yaşayışı içinde sıradan bir insan olarak yaşamayı yeğlemiştir. Yazar, "özel yaşayışımın önemli dönemleri, halkın yaşayışının önemli dönemleriyle iç içe geçmiştir" (Oral, 1993: 105) diyerek roman ve öykülerinde kendi yaşantısından hareketle geniş bir toplumsal kesimin resmini çizmeye çalıştığını da okura bildirmektedir. Onun kurgusal eserlerinde bireyden topluma doğru bir açılım görmek mümkündür. Zira kendisi de yaşamının çeşitli dönemlerindeki tecrübelerinden, gözlemlerinden hareketle yazdığı eserlerine ilişkin şu açıklamayı yapmaktadır:

"Ben biyografik romanla başladım işe. 1914'ten 1945'lere kadar getirdim. Birbirini tamamlayan, ayrıca her biri bağımsız bir cilt olan üç roman yazdım. Böylece Türk toplumundan otuz yıllık bir kesit vermek istedim. Hatta bu tarz romanlara -yazmadım, söylemedim ama- 'kesit roman' diye bir ad taktım kendi kendime. Uyguladığım roman tekniğinde kendimce yapmak istediğim şey şu: O zamana kadar olaylar tek kahramanın üzerine örülür, tek kahramanın serüveniyle roman biterdi. Ben ise asıl kahramanı Süleyman'ın çevresinde toplumun türlü kişilerini vermeye çalıştım. Bu fikri de Gogol'un ünlü romanı *Ölü Canlar*'da uyguladığı teknikten aldım. Bilirsiniz *Ölü Canlar*'da roman kişisi, çeşitli çevreleri dolaşır; başka başka kişiler verilir. Ben de o tekniği benimseyerek Türkiye'ye uyarlamaya, o verilerle çeşitli çevreleri vermeye çalıştım" (Aktaran: Kabacalı, 1983: 183).

Cevdet Kudret'in yukarıda sözünü ettiğimiz ve *Süleyman'ın Diünyası* başlıklı roman üçlemesinde "kendi yaşamından da çizgiler taşıyan, Türkiye'nin Brinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki otuz yıllık dönemini gerçekçi bir bakış açısıyla, siyasal, toplumsal yönleriyle" (Özyalçınar, 2007: 10) yansıtmıştır. Bu roman üçlemesinde (*Sınıf Arkadaşları* [1942], *Havada Bulut Yok* [1958], *Karıncaı Tanırsınız* [1976]) Süleyman'ın I. Dünya Savaşı'na denk gelen çocukluk yıllarını ve tek parti dönemine rastlayan öğretmenlik sürecini görmek mümkündür. Bunların ötesinde romanlarında bir dönem Türkiye'sinin siyasal ve toplumsal dönüşümünü müşahade edebilen okur; otobiyografik yönünün ağır basması hasebiyle, "küçük yaşta babasını yitiren, çocukluğu ve ilk gençliği 'yoksulluğun korkunç çukurunda çırpınmakla geçen', annesinin özeniyile yetişen, hukuk fakültesini bitirdikten sonra Kayseri ve Ankara'da liselerde (daha sonra Ankara Konservatuvarı'nda) öğretmenlik yapan" (Kabacalı, 1993: 92) Cevdet Kudret'i de tanır. Roman ve öykülerinde yaşantısının belli kesitlerini toplumsal düzen ile ilişkisini kurarak kurguladığını şu sözlerle anlatır: "Yazar, dış gözlemlerden yararlandığı gibi, kendi yaşantısından da yararlanabilir. Burada anı yazarıyla hikâye ve roman yazarını birbirinden ayırmak gerekir. Anı yazarı doğrudan doğruya kendi özünü anlatır; hikâye ve roman yazarı ise, ilk iş olarak kendine yabancılaşır, kendi yaşantısından bazı ayrıntıları bir yabancıyı gözler gibi inceler, sonra da, kendi dışındaki bu yabancı 'ben'i, Flaubert'in Madam Bovary'yi özümseydiği gibi yeniden özümseyerek yazar" (Kudret, 2006: 379). Yazarın roman ve öykülerindeki etkili anlatımı,

¹ Süleyman'ın Diünyası; *Sınıf Arkadaşları*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1943; *Havada Bulut Yok*, Düşün yayınevi, İstanbul, 1958 ve *Karıncaı Tanırsınız*, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul, 1976, üçlemesinden oluşur.

² Kudret, Cevdet (2010). *Sokak*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul. Alıntılar kitabın bu baskısından yapılmıştır.

“toplumsal ilişkilerle siyasal olaylardaki çelişkilerde alaysılı yönü yakalayışından, daha doğrusu ortaya çıkarışından gelir. Eşi İhsan Kudret’in vurguladığı gibi, Cevdet Kudret aynı zamanda başarılı bir “ironist”tir (Özyalçiner, 2007: 10). Onun gerçekçi bir anlayışla ve ironik bir tutumla kurguya yansıttığı siyasal ve toplumsal olaylar, oldukça sade, canlı, etkili ve inandırıcı bir şekilde öne çıkarılır.

Roman ve öykülerinde küçük insanın yoksulluklar içinde geçen mücadelesini anlatırken onları siyasi-ideolojik bir karakter haline getirmektense düzenle ilişkisini kurma, sosyoekonomik yapının aksak yönlerini ortaya çıkarma çabası belirgin bir şekilde gözlenir. Kendi yaşamından hareketle yarattığı bu kurgusal figürlerin ferdi sıkıntılarını anlatırken aslında yapmak istediği, Türkiye’nin sosyolojik, siyasal ve ekonomik açmazlarının büyük haritasını çizebilmektir. Nitekim özellikle öykülerinde görüleceği üzere, Cevdet Kudret, bireyi ya da sadece bir aileyi kurgunun merkezine alır ama bireyden topluma doğru genişleyen birçok sorunsala işaret eder. Gerek iki büyük savaşa tanıklık etmesinden dolayı, savaşın yol açtığı yokluklar, ekonomik sıkıntılar; gerekse sömürü düzeni altında ezilen halkın barınma, beslenme, sağlık sorunlarına kent yoksulluğu ekseninde geniş yer verir. Öte yandan bürokrasinin açmazları, devlet otoritesinin ‘küçük insan’ üzerindeki ezici etkisi, sosyal adaletsizlik gibi meseleler de onun roman ve öykülerindeki başat izlek olan ‘yoksulluk’la ilişkilendirilerek kurgulanır. “Bu romanların yoksulluk açısından asıl önemi, köy romanlarının yaygın olduğu bir dönemde yoksulluğun şehirli bir aydın tarafından anlatılmasıdır” (İnci, 2007: 156). Bir şehirlinin gözünden taşrayı ve yoksulluğu anlatan romanlarında iki düzlemde söz etmek mümkündür. Romanların merkezi kişisi olan Süleyman, “hem köylerde, şehrin kenar mahallelerinde gezerek buradaki yoksulluğu saptar, yansıtır ve yoksulluğun toplumsal/ekonomik nedenleri üzerinde düşünür, hem de okumuş, eğitilmiş, büyük şehirde yaşayan bir aydın olarak başka bir düzeyde yoksulluğun bireysel dramını yaşar. Yazarın asıl başarısı yoksulluğu bu ikinci düzlemde işlerken görülür” (İnci, 2007: 156).

Cevdet Kudret, romanlarındaki anlayışın aynısını öykülerinde de sürdürmüş ve çoğu 1940’lı yıllara ait (yalnız biri 1955 yılına aittir) on iki öyküsünü muhtelif zamanlarda ve dergilerde yayımlamış, gördüğü ilgiden sonra tüm öykülerini 1974’te *Sokak* adlı altında bir araya getirmiştir. Öyküleri Moskova’da, Sofya’da ve Amerika’da yayımlanan antolojilerde Türk öykücülüğünü temsil etmiş olmasının verdiği cesaretle bir araya getiren yazar, kitap hakkında şu değerlendirmeyi yapar:

“Kitapta on iki hikâyeye var. Birkaç tanesi, yayınlandıkları dergilerde bulunup başka dillere çevrildi. Binlerce sayfa arasından nasıl bulunup ortaya çıkarıldıklarını bilmiyorum. Bir tanesi (Sokak), 1962’de Moskova’da basılan *Yirminci Yüzyıl Türkiye Hikâyeleri* antolojisine alındı, adı da kitaba ad olarak seçildi: ‘Naşa Nitsa’ (Bizim Sokak); bir başkası (Gök Mahkemesi), 1973’te Sofya’da basılan bir Türk hikâyeye antolojisine alındı, onun da adı kitaba ad olarak verildi: ‘Sadni na Bogovete’ (Tanrılar Mahkemesi), bir tanesi de (Ölü Yemeği), 1961’de Amerika’da yayınlanan ‘A Treasury of Modern Asian Stories’ (Modern Asya Hikâyeleri Seçmeleri) adlı antolojiye Türk hikâyesini temsil eden tek örnek olarak alındı, oradan başka dillere çevrildi” (Aktaran: Özyalçiner, 2010: 10).

Sokak, halk tiyatrosu geleneğini anımsatan bir bölümlemeyle sunulur. Karagöz perdesindeki gibi, “sokak” kelimesinin yan yana ve alt alta dikdörtgen biçiminde dizilişinden oluşan bir ‘göstermelik’le başlar. Böylece Karagöz, Ortaoyunu gibi halk seyirlik oyunlarına da bir gönderme yapar. Hatta bu anlayışı, ileride görüleceği üzere, bazı öykülerinde anlatım tutumu ve anlatıcı konumu ile bakış açısı gibi hususlarda daha da belirginleşir. ‘Göstermelik’ten sonra altışar hikâyeye içeren ‘Eğlencelik’ ve ‘Ağlancılık’ bölümlerinden oluşan *Sokak*, gerçekçi, yazıldıkları dönemlerden toplumsal sorunlar, köy ve özellikle kent kesitleri yansıtan, bunların yanı sıra ‘insan’ gerçeğini hiçbir zaman ikinci plana düşürmeyen öykülerden oluşur. Canlı, inandırıcı, yaşayan kişiler, toplumlarından, koşullarından ve benliklerinden soyutlanmadan aktarılırlar. *Sokak*’taki öykülerin bu yönüyle, klasik Türk hikâyeciliğinden modern öyküye geçişte önemli bir işlev icra etmiş olduğu da düşünülebilir.

Sokak’taki on iki öyküden ilk altısı ‘Eğlencelik’ başlığı altında sıralanır ve gülmece unsurunu öne çıkarır. Yazarın bu bölümde toplumsal sorunları ironik bir anlatımla sunması dikkat çeker. Okur, *Sokak*’ın ilk bölüm öykülerinde genellikle İkinci Dünya Savaşı’nın etkisi altında yaşanan sosyal adaletsizlik, gelir dengesizliği, devletin yoksul halkı daha da yoksullaştıran politikaları, bürokrasinin tıkanıklığı, vurgunculuk, ahlâki çöküntü, kısacası düzene ilişkin çok detaylı bir manzaraya tanıklık eder. Yoksulluk odaklı bu sistem bozukluğu ve yol açtığı krizler, toplumdaki değer kaybı, zihniyet sorunları, devletin halka yönelik baskıcı anlayışı ve jurnalcilik gibi problemler, ironik bir tutumla kurgulansa da ardında yatan oldukça büyük/derin sosyoekonomik ve politik meselelere güçlü göndermeler yapar. İkinci kısımda ise yine altı öykü yer alır ve bunlar da ‘Ağlancılık’ başlığı altında sıralanır. Öykülerde daha çok toplumun mutsuz çoğunluğunun üzerine çökmüş olan yoksulluk, (özellikle kent yoksulluğu dikkati çekmektedir) farklı cihetleriyle tarafsız bir şekilde kurgulanır. Herhangi bir ideolojinin güdümüne alınmayan bu öykülerde yazar, kendi çocukluğu, gençliği, kısaca yoksulluk kuşatması altındaki yaşamından hareket ederek yaşanan trajediye dikkat çeker.

İkinci bölümdeki öykülerin en önemli özelliklerinden biri de, tıpkı *Süleyman'ın Dünyası* başlıklı roman üçlemesinde olduğu gibi, otobiyografik gerçekliği açıkça kullanıyor olmasıdır. İçerik açısından *Sokak*'taki öykülerde Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın etkileri ve sebep olduğu yoksulluk, savaş dönemi politikalarının toplumsal düzeni değiştirmesi, devletin olanaklarının güçlüler ve zenginler lehine kullanılması, kimi zaman trajik, kimi zaman alaysı bir tutumla kurguya aktarılır. Öte yandan hayat pahalılığı, stokçuluk, karaborsacılık ve ahlâkî çöküntü, yoksulluktan mütevellit mekân sıkıntısı, beslenme ve sağlık sorunları, gecekondu yaşantısı vb. problemler kamusal vicdanı tahrik edecek şekilde etkileyici ve aynı oranda trajik bir durum olarak yansıtılır. Bu itibarla Cevdet Kudret'in öykülerinin öncelikle 'yoksulluk'un görünümüleri ve nasıl kurgulandığı noktalarından değerlendirilmesi, daha sonra da düzene, sisteme ve siyasal yapıya ilişkin meselelerin ele alınması, Türkiye'nin özellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki sosyal, ekonomik ve politik hallerinin fotoğrafını ortaya çıkarmak açısından daha doğru olacaktır.

Yoksulluğu Mekân Üzerinden Okumak

Cevdet Kudret'in *Sokak*'ında yoksulluk sorununa doğrudan ya da dolaylı olarak temas etmeyen tek öykü "Terlikler" öyküsüdür. Onun dışında gerçekçi bir gözlemlerle kurguya aktarılan toplumun bu geniş katmanı, yazarın tüm öykülerinin kimi zaman ana izleği, kimi zaman ise sadece bir motifi olarak ele alınır. Yoksulluk Türk edebiyatında sıklıkla işlenen bir tema olmakla birlikte söz konusu temayı işleme biçiminde Cevdet Kudret'i farklı kılan birtakım özelliklere yukarıda değinilmişti. Evvela söylenmesi gereken husus şudur ki, incelenen öykülerde yazar, yoksul kesime dışarıdan/yukarıdan bir bakışla yaklaşmaz ve çeşitli şekillerde teşhir ettiği yoksulluk hallerini içeriden ve onlara taraf olarak kurgular. Bunun en önemli sebebi ise kendi yaşantısının anahtar kavramlarından biri olarak yoksulluğu duyumsamasıdır. Öte yandan Cevdet Kudret, kentsoylu bir yazar olarak modern kent yaşamının kıyısında ya da kentin içinde yer alan "kovuk"lardaki yoksulluk hallerini yansıtmaya çalışır.

Türkiye'de kentsel yoksulluk söz konusu edilince akla ilk gelen temel sorulardan biri, yoksulların nerede yaşadığıdır. Bu, "Türkiye açısından çok hazır bir cevapla karşılık bulur: Gecekondu. Gecekondu, kentsel yoksulluğun mekânsal karşılığı olarak ilk akla gelen olgudur" (Ocak, 2011: 135). Cevdet Kudret, kendisinin de bir parçası olduğu bu mekânları hem kenar mahalle, yani gecekondu, hem de kent içinde ama kentlilerle belirli bir mesafede duran hanelere ilişkin geniş tasvirlerle anlatır. Aynı zamanda mekânın insanla ve düzenle bütünlüğünün sağlanması, yoksulluğun sadece fiziki-maddi bir yok(sun)luk değil, sosyo-politik bir mesele olarak da algılanmasına olanak sağlar.

Cevdet Kudret'in *Sokak*'ındaki kent yoksulluğu hemen hemen tüm boyutlarıyla mekân üzerinden okunabilmektedir. Aksu Bora'nın "yoksulluğun hane kipi" (2011: 99) olarak ifade ettiği bu olgu, *Sokak*'ın özellikle ikinci bölümü olan 'Ağlancalık' öykülerinin ana meselelerinden biridir. Konut sıkıntısı, kenar mahalle, gecekondu, bodrum katları veya çadır yaşamı şeklinde somutlaşan yoksulluk, Cevdet Kudret öykülerinde gerçekçi bir gözlem ve tüm dramatik yönleriyle bir arada verilir. *Sokak*'ın birinci kısmındaki öykülerde ise mekân unsurunun yine yoksulluğun yansıtıcısı olarak kurgulandığını gözlemlemekle birlikte, trajik yönünden ziyade ironik yönünün öne çıkarıldığından söz etmek mümkündür. 'Ağlancalık' öykülerde mekân, yoksulluğun trajik bir yansıtıcısı olmanın ötesinde "yukarı-aşağı" ve "merkez-çevre" hiyerarşisini de yedeğinde barındırır. Bu mekânsal hiyerarşi, "bakış hiyerarşisi (bakan özne/bakılan nesne)" ile birlikte değerlendirilir. Nitekim "toplumsal ilişkiler mekânsal yapılara kazındığı, toplumsal mesafe mekânsal mesafede maddileştiği ölçüde, mekânın iktidarını kendini dayattığı ve bir sembolik şiddet uyguladığı alanlardan biri" (Erdoğan, 2011: 54) olmaktadır. Cevdet Kudret'in dışarı-içeri, ast-üst, merkez-çevre ilişkisini doğrudan vurgulamasa da, mekâna dair geniş ve detaylı tasvirler yapması; hem yoksulun zengin ile olan hiyerarşik münasebetinin ezikliği altında gösterilen bir savunma refleksini; hem de sosyolojik bir okumayla Türkiye'de bir dönemin kronik meselelerinden olan barınma, kenar mahalle ve konut problemlerini yansıtır.

Sokak'ta yer alan öykülerin biri dışında tümünün İkinci Dünya Savaşı ve takip eden yıllarda yazıldığı göz önüne alındığında, dönemin Türkiye'sinde göç ile başlayan konut ve yerleşim problemlerinin yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Kitaba adını veren "Sokak", "Dikimevi", "Ölü Yemeği", "Göçmen" ve "Öbür Ankara" öykülerinde mekân tam manasıyla yoksulluğun kol gezdiği mahallerdir. "Öbür Ankara", Ankara'nın bugün oldukça büyük bir ilçesi olan Altındağ ve çevresinde geçen yoksulluk ve sömürü düzenini gözler önüne seren içeriğiyle dikkat çekicidir. Olayların geçtiği gecekondu çevresi, yoksulluğun en ziyade somutlaşmış hali olarak, özellikle köyünden göç edenlerin kümelenildiği ve kentin dış çeperinde bulunan, kent merkeziyle insan giriş çıkışı dışında ilgisi bulunmayan bir yerdir. Bu muhitlerin yapısı kentle benzerliği olmayan ama konumu itibarıyla köy de olamayan bir 'ara yer' olarak görülür. "Öbür Ankara"nın başkışısı İsmail'in köylüsünü bulmak üzere geldiği mahallede gördükleri, kent merkezi ve taşra ikileminin nasıl algılandığını açığa çıkarmaktadır. İsmail, "kendi köyünün dekorunu burada hemen hemen eksiksiz

olarak bulmuştu. Şehri kendisi için pek yabancı bir ülke diye hayallediği ve orada böyle bir yer bulunabileceğini köyde iken aklına bile getirmediği için şimdi umduğunun dışında bir görünümle karşılaşınca" (s. 110) kendi kültürel kodlarını bulmanın özgüvenini duyar. Sosyal bir problem olarak kenar mahalle yerleşimlerinin doğasında "hemşerilik" ilkesi yatar. Kent merkezinin dışında oluşturulan muhitlerde önemli olan göç edenlerin beraberinde getirdikleri alışkanlıklarını devam ettirebilecekleri güvenli bir alan bulabilmesidir.

"Öbür Ankara"da yoksulluğu görünür kılan 'hane' yapısı da yine ekonomik bir sorunun boyutlarını öne çıkarır. İçinde birçok sağlık problemini de barındıran bu mahallede "[e]v adı verilen bu yapıların kimisi kireçle badanalı, kimisi badanasız, hepsi kerpiçten ve birer katlı idi. Çoğu bir oda ya da bir oda bir aralıktan ibaretti; içlerinde pek azı üç dört odalı imiş gibi görünüyordu. Daha içeri girmeden anlaşılıyordu ki, aynı odada hem yemek pişirilir, hem bulaşık yıkanır, hem ailece oturulur, yatılır ve ara sıra, çocuklar uyuduktan sonra, gece yarısına doğru, sevişilirdi; doğum, ölüm, her şey, her şey, bir ömrün, bütün macerası, bütün girdi-çıkıtısı şu birkaç metre kare yerin içinde geçerdi" (s 110). Gecekondulaşmanın aynı zamanda politik bir sorun olduğu da mahallenin nasıl oluştuğuna dair ifadelerde belirginleşir. Sosyo-politik yönü öne çıkarılan konut sorununun, devletin bizatihi göz yumması neticesinde kronik bir hale geldiği de gerçekçi bir anlatımla ortaya konmaktadır. Zira, "gecekondu, İkinci Dünya Savaşı sonrası, Türkiye'deki ekonomik, politik, sosyal dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan kırdan kente göçün bir sonucu olarak görülür. Devlet barınma ihtiyacını karşılamak yerine, halkın kendi ihtiyacını çözme yöntemi olan gecekonduya ses çıkarmaz ve hatta zaman içerisinde gecekondu alanlarında artan nüfusun siyasi baskısı karşısında af yasaları çıkararak gecekonduyu meşrulaştırır. (Ocak, 2011: 135). Cevdet Kudret, tüm sosyal meselelerde olduğu gibi bu sosyolojik tespiti de kurgusal bağlamda karşılığını bir dünya görüşüne güdümlenmeden ve bağlamından uzaklaştırmadan ortaya koyma yoluna gider:

"Buralarda ev yapmak yasaktı; bütün şu görülen yapılar kaçak olarak kurulmuştu. Burada başını sokacak kadar bir yer kurmak isteyen kimse, kerestesini, çivisini, kerpicini bir yere yığar, sonra bir gece sabaha kadar arkadaşları ve komşuları ile birlikte çalışır, sabahleyin penceresine perde diye iki bez parçası takar, içine su testisi, bir şilte, birkaç da kab-kacak koyar. Artık bu bir "konut"tur, yıkılmaz; her türlü saldırıya karşı kanun tarafından korunmaktadır. Ev sahibi, sadece, bu yapıyı izinsiz kurduğu için yirmi lira para cezasına çarptırılır; bu da zaten bilinmektedir; para da, evin gereçleriyle birlikte, önceden hazırlanmıştır. Fakat çok dikkat etmek gerekir, sabah olduğu zaman dam da örtülmüş bulunmalıdır; örtülmeden yakalanırsa hemen yıktırılır, çünkü damsız yapı "konut" sayılmaz" (s. 111-112).

Kolektif benliği temsil eden kenar mahalle yapısının anlatıldığı "Sokak" öyküsünde ise yazar, 'yoksulluk' ortak paydası etrafında bir arada yaşayan ailelerin dramına odaklanır. Mekân bu öyküde şehrin dışında olmamakla birlikte, modern yaşamın olanaklarından yararlanamayan, merkezle fiziki bir yakınlıkta olmasına rağmen kapanmaz bir 'uzaklık' ifade etmesiyle dikkat çeker. Vakanın geçtiği mekân bu kez İstanbul'dur. Anlatıcı, Cerrahpaşa Hastanesi ile Davutpaşa İskelesi civarındaki mahalle için "Belediyenin bütün uygarlık araçları onun önünden ya da çevresinden geçer, fakat içine girmez" (s. 67) diyerek kentin gelişmiş alanlarına olan mesafesini dile getirir. Kentle arasında görünürde olmayan kalın bir duvarın mevcudiyeti, mahallenin kendi iç işleyişini tayin etme zarureti doğurur. Sözelimi çöp kamyonlarının uğramaması nedeniyle, mahalle halkı çöpleri dışarıda boş bir araziye dökerek -sağlık sorunlarını tetikleyecek biçimde- sokağın ağır bir koku ile dolmasına sebep olur. Yoksulluğun bu 'sokak'taki görünümü, elektriğin ve suyun olmayışıyla ortaya çıkarılır. Elektrik sadece mahallenin "camisinden ve biraz yukarıdaki bakkal Bodos'un dükkânından başka o yöredeki yapıların hiçbirinde" yoktur. Evlerde petrol lambası kullanılırken, içme suyu "sokağın beş yüz metre uzağından", erkekler tarafından evlere taşınır (s. 68).

Kenar mahalle, yoksullukla "terbiye olma" sürecinde, tüm aileleri 'bir' hatta 'tek örnek' haline dönüştürmekle kolektif öznenin oluşumunu kaçınılmaz kılar: "[B]izim sokakta hayat hep aynı düzeyde, hep aynı birörneklik, yoksulluk ve önemsizlik içinde gider. [...] Orada insanların evleri ayrı ise de, herhangi bir olay karşısında duyguları, düşünceleri hep birdir. Belki de yaşadığı hayat koşullarının benzerliği, aynı ailenin kişileri gibi, onları birbirine yaklaştırmıştır. Sokağın günlük hareketliliği hemen herkes için aynıdır ve bu nedenle de "bütün sokak bölüntüsüz tek bir varlık" (s. 70) halindedir. Yokluğun haneye ve aile bireylerinin bedeni üzerine nasıl sindiğini ve ne düzeyde trajik bir hale geldiğini anlatan öykülerden "Ölü Yemeği" de bazı ortak göstergeleri itibarıyla "Sokak" öyküsüyle aynı mekânda geçmektedir. "Sokak"taki kamarot Salih ve bakkal Bodos, "Ölü Yemeği"nde de yer alır. Anlatıcının, "bir katlı küçük evinde karısı ve iki çocuğuyla kıt kanaat geçinirdi" (s. 83) diye anlattığı Dursun Ağa, su için her seferinde üç kuruş kazanmakta, "günlük geçimini, iğneyle kuyu kazar gibi, işte böyle damla damla" (s. 84) toplamaktadır. Babanın ölümüyle birlikte mevcut yoksulluk yoğunlaşarak hanenin içine çöker ve ileride detaylarıyla ele alınacağı üzere, anne ve çocukların dramına dönüşür.

Yoksul mekânlarından ikinci bir tip ise, "daha çok orta sınıf apartmanların arka bahçelerindeki tek tük müştemilatlar ve bodrum katlarındaki kapıcı daireleridir (ya da kapıcı daireleri ile aynı özelliklere sahip bodrum kat dairelerdir).[...] Öne çıkan özellikleriyse sağlıksız mekânlar olmasıdır. Buralarda oturmaya razı olabilecek kişiler de çoğunlukla yoksul kişilerdir" (Ocak, 2011: 143). Yukarıda merkez-çevre, içeri-dışarı tezadını pekiştiren bir yoksulluk mekânı olarak "gecekondu"lar söz konusu edilmişti. Burada ise dikey bir hiyerarşinin, yukarı-aşağı hiyerarşisinin, fiziki bir ayrıklık olarak netleştirilmesi söz konusudur. Savaş yıllarında üst düzeye çıkan bir sosyal problem olarak konut sıkıntısı ve yüksek kiralara "Karanfil Sokağındaki Ev" öyküsünde Cevdet Kudret'in yaşam gerçekliği ile de birleşerek aktarılır. Öykünün başkışısı ve anlatıcısı, Ankara'da, Karanfil Sokağı'nda, ev sahibinin alt katında "kömürlükten bozma dairede iki aile bir arada" (s. 17) oturur. Bu durum aynı zamanda yoksulların geçinme stratejilerinden biri olan "Hanenin büyüklüğünü ve bileşimini değiştirerek ölçek ekonomilerinden yararlanma (birden fazla aile bir arada oturmak gibi)" (Bora, 2011: 100) genel ilkesine de uygundur. Anlatıcı, ev sahibiyle arasındaki dikey hiyerarşiyi hem kaldıkları evin konumu hem de birlikte kaldıkları ailenin gelirlerinin toplamı üzerinden ortaya koyar. Böylece, yukarı-aşağı ilişkisinin sadece fiziki bir zıtlık teşkil etmediğini de göz önüne serer: "Biz de memuruz ama birimiz 25, birimiz otuz liralık cinsinden, ikimizi toplasanız gene onun kadar edemeyiz" (s. 17). Ayrıca öykünün mekânının "kömürlükten bozma daire" (s. 17) oluşu, otobiyografinin kurguya yansımalarının örneklerinden biridir. Zira Cevdet Kudret'in eşi, yazar hakkında verdiği bilgilerde Ankara'da kirası "kırk liradan düşük bir ev" bulmak zorunda kaldıklarını, bu evin de zemin katta yer aldığını aktarır (Kudret, 2007: 59).

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan sosyoekonomik ve siyasal problemler ileride detaylarıyla ele alınacaktır. Fakat mekân-yoksulluk ilişkisini göstermesi açısından yurtdışından göç eden vatandaşların barınma sorunlarının anlatıldığı "Göçmen" öyküsüne değinmek gerekir. Cevdet Kudret, devlet eliyle yoksulluğa mahkûm edilmiş bir kitlenin trajik halini, maşerî vicdanın sınırlarını aşacak boyutlarıyla kurgunun merkezine alır. Göçmenler, B... kasabasında yerleştirildikleri çadırlarda, bürokrasinin sonuç üretmeyen hantal işleyişi ve imkânların bürokratların keyif âlemlerine harcanmasından dolayı buldukları yerlerde hastalanıp ölmektedirler. Yaklaşan kış koşulları altında göçmenlerin maruz kaldıkları sıkıntılar, yoksulluğun sınırlarının ötesine geçerek bir insanlık dramı şeklinde aktarılır. Yazar, göçmenlerin barındığı çadırları şu sözlerle dramatize eder:

"Çadırların kapısı ne kadar sıkı kapanırsa kapansın, dışarının soğuğu gene içeriye işliyordu. İnsanların soluğu ile biraz ısınır gibi olan hava, insanlar dışarıya çıktıktan sonra, çadır bezinin direklerinden yavaş yavaş sızıp gidiyor ve onun yerine, kimi zaman yağmurlu, kimi zaman kuru bir rüzgâr kapının her açılışında içeriye hızla doluyor, bütün köşe bucağı kaplıyordu. O zaman beş altı insanın yeniden bir araya toplanıp solması, çadırın havasını ciğerleriyle ısıtması gerekiyordu. Hele geceleri, sabaha kadar yağın kırağı ile çadırların bezi nemleniyor, ipleri geriliyor, göçmenlerin toprak üzerine serili döşekleri, sırtlarındaki örtüleri, bohçalarındaki yedek çamaşırları, yatarken ayaklarından çıkardıkları çorapları, çarıkları sinsi bir nemle rutubetleniyordu." (s. 94).

"Göçmen" öyküsünde mekânın tasviri ile anlatılmaya çalışılan yoksulluk, kaçınılmaz olarak beslenme, hastalık ve ölümlerle sonuçlanır. Yoksul bir hane için kış şartları, yoksulluğun derecesini arttıran bir etken olarak çocuklarda ve kadınlarda öksürük, eklem hastalıkları, bel ağrıları gibi rahatsızlıklara sebebiyet verir. Bu problemlere ileride yoksulluk-sağlık ilişkisi açısından detaylarıyla değinilecektir.

Anne ve Çocuğun Yoksullukla İmtihanı

Cevdet Kudret, yoksulluğu kurgunun temel öğelerinden biri olarak kullanırken, özellikle bu olguyu, sıkıntının en ziyade mağduru olan kadın ve çocukların trajik mücadelesini vererek etkili kılar. Yoksulluk hiç şüphesiz hanenin çocukları ve kadınları üzerinde daha büyük bir etki bırakmaktadır. Bu nedenle *Sokak*'ın özellikle 'Ağlancalık' kısmındaki öykülerde "yoksulluğun nasıl yaşandığını anlamaya çalışırken öncelikle haneye bakmak, mağduriyetin boyutlarını anlama(yı) kolaylaştırırken aynı zamanda insanları birlikte ve ayrı ayrı mağduru oldukları koşullarla başa çıkmak için çeşitli yollar üreten, güç koşulları kendi lehlerine değiştirmeye, hiç olmazsa hafifletmeye çalışan toplumsal özneler olarak görebilme(yi) sağlar" (Bora, 2011: 99).

Yazarın özellikle "Dikimevi", "Ölü Yemeği", "Göçmen" ve kısmen de olsa "Öbür Ankara" öykülerinde yoksulluğun çocuk ve kadın üzerindeki yıkıcı etkilerinin yarattığı trajediler gerçekçi bir anlatımla sunulur. Cevdet Kudret'in çocukluğuna rastlayan Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşadığı yoksulluk, otobiyografik dürtüyle anlattığı öykülerden "Dikimevi"nin temel izleğidir. Öykünün anlatıcısı ve anlatılanı yedi yaşındaki Süleyman, asıl adı Süleyman Cevdet olan yazarın, yaşamından bir kesiti kurguladığını gösterir. Nitekim Cevdet Kudret de babasını, Birinci Dünya Savaşı'nda ve henüz dokuz yaşında bir çocukken kaybetmiştir. Öyküde Süleyman'ın babası şehit olduktan sonra kardeşi, annesi ve büyükannesiyle beraber içine düştükleri yoksulluk ve hayatta kalabilme çabalarına yer verilirken,

yoksulluğun çocuklar ve kadınlar üzerindeki etkileri öne çıkarılır. “Çocukluğum yoksulluk içinde geçti” (s. 75) cümlesiyle başlayan öykünün anlatıcısı, yaşanan ekonomik zorlukların boyutlarını şöyle aktarır: “Savaş başladığı zaman ben yedi yaşında idim, kardeşim benden dört yaş küçüktü; annem otuzuna varmamış genç bir kadın, büyük annem elli sularında bir ihtiyardı. İşte böyle biz, iki kadın ve iki çocuk, artık kendi kendimizi geçindirmek zorunda idik. Hiçbir yerden hiçbir gelirimiz yoktu” (s. 75). Ailede geçim “ilk zamanlarda evden bazı eşyalar satmakla” sağlanmaya çalışılır. Kapalıçarşı’da eskilcilere satılan eşyalara karşılık gıda alınır. Bir süre sonra satılacak eşya kalmayınca elbiseler sırayla satılmaya başlanır ve nihayet sadece üzerlerindeki elbiselerle kalırlar.

Yoksul ailelerde kadının evin geçimindeki sorumluluğu erkek çalışırken dahi mevcutken, savaşta yitirilen erkeğin bıraktığı boşluk kadın tarafından doldurulmak zorundadır ve bu itibarla da sorumluluk daha da artmaktadır. Anlatıcı yazar, annesi ve büyük annesinin “yaşamak için bir iş bulmak, çalışmak, az ya da çok, herhalde bir şeyler kazanmak” (s. 76) maksadıyla iş arayışına girdiğini, sonunda asker elbiselerine düğme dikilen bir dikimevinde iş bulduğunu aktarır. “Dikimevi” öyküsünün anne ve büyük annesi her gün iki buçuk saat yürüme mesafesindeki işe giderken, çocuklar evdeki yoksullukla baş başa kalır ve büyük olan (anlatıcı / Süleyman Cevdet) kardeşinin de bakımını üstlenir. Süleyman dokuz yaşında iken babasının ölüm haberi gelir ve babanın evin geçimindeki rolünü anne üstlenirken annenin ev içindeki sorumluluklarını da o yerine getirmek zorunda kalır. Bir yandan korkuları ile baş etmek zorunda kalan Süleyman, öte yandan kışın evi ısıtmak, kardeşini doyurmak ve korumakla da ilgilenir. Oldukça uzak mesafede çalışan annenin eve geç geldiği günler, çocuklar için yoksulluğun/yoksunluğun dozunu arttırdığı günlerdir. Bu zamanlarda hiçbir şey yiyemeden uyumak zorunda kalmaları yoksulluğun kuşatması altındaki çocukların trajedisini resmeder.

Sokak’ın yoksulluktan doğan çaresizliği en etkili biçimde aktaran öykülerinden biri de “Ölü Yemeği”dir. Öyküde sakalık yaparak evi geçindiren Dursun Ağa’nın ölümünden sonra “haftada iki üç gün çamaşıra gitmekle” evin gelirine katkı sağlayan Gülnaz Kadın’ın çaresizliğine odaklanılır. Yoksulların geçinme stratejilerinden biri olan “aileden daha fazla bireyin işgücüne katılması (kadın ve çocukların çalışmaya başlaması)” (Bora, 2011, 100) da babanın ölümünden sonra yoksulluk açmazına çare olmamaktadır. “Ölü Yemeği”nde anne ve çocukların açlık, beslenme, ısınma ve sağlık problemleri babanın ölümünden sonra büyük bir çıkmaza dönüşür. İlk zamanlarda gelenekten gelen bir dayanışma örneği olarak “ölü evine” gönderilen yemeklerin teskin ediciliğiyle acıları hafifleyen anne ve çocuklar, aradan kısa bir süre geçtikten sonra yiyecek/beslenme sorunuyla baş başa kalırlar. Bir sonraki başlıkta beslenme ve sağlık sorunlarıyla ilişkisi içinde daha detaylı olarak işlenecek olan bu trajik durum, annenin çaresizliğini öne çıkarmaktadır. Gülnaz Kadın’ın veresiye erzak almak üzere gönderdiği bakkaldan, oğlunun eli boş dönmesi, annenin çaresizliğini bir kat daha artırır. Öykünün yazılış tarihi olan 1945, İkinci Dünya Savaşı’nın sürdüğü bir döneme işaret eder ve ileride detaylarıyla ele alınacağı üzere, bu yıllar ekonomik problemlerin toplumun geniş kesimini kuşatan kronik bir hale dönüştüğü yıllardır. Çıkar, sömürü, ahlâki ve vicdani erozyonun da toplumun kodlarını değiştirdiği, değerleri yozlaştırdığı bir dönem olan savaş yıllarında, komşuluk ilişkilerindeki “mesafeli duruş” bu öyküde bakkal Bodos’un çaresiz bir aileye veresiye vermeyerek onları yoksulluk girdabında boğulmaya mahkûm etmesiyle aktarılır. Öykünün trajik kahramanları olan anne ve çocukların bu hallerine karşı çevrenin duyarsızlığı, vicdan ve insanlığın önemini kaybettiği bir dönem Türkiye manzarasının dramatik halidir. Açlıktan sesleri de gittikçe zayıflayan çocuklarının bu durumu karşısında annenin çaresizliği şöyle anlatılır:

“Gülnaz Kadın yattığı yerden çocuklarının nefeslerini dinliyor, bağırılmak için alt dudaklarını ısırıyor, kapalı kirpiklerinin arasından sızan gözyaşları şakaklarına doğru sessizce süzülüyordu. Dışarıda hayat gene eskisi gibi sürüp gitmekteydi” (s. 86).

Ekmek arabasının her gün aynı saatte geçtiğini bilen anne, sesin yaklaştığını hissettiğinde veresiye ekmek almak üzere dışarı çıktığında arabayı kaçırmanın ve çocuklarına ekmek getirememenin çaresizliği içinde eve geri döner. “Odaya girdiği zaman çocukların deminden beri umutla açılmış, ateş gibi yanan gözlerine bakmağa cesaret edemedi, iki yanında bomboş sallanan ellerini saklayacak yer bulamıyor, onların varlığından utanır görünüyordu. Hiçbir şey konuşulmadı. Çocuklar annelerinin ellerindeki boşluğu görmemek için gözlerini kapadılar” (s. 87-88).

“Göçmen” öyküsünde aynı problem, çadırlara yerleştirilen göçmenler arasında kışın da bastırmasıyla ortaya çıkan hastalıkların özellikle kadın ve çocuklar üzerindeki etkileriyle öne çıkarılır. Öykünün özetini “Soğuk en çok çocuklara dokunuyordu” (s. 98) cümlesi verir. Yoksulluğun sebep olduğu barınma sorunu içinde çocuklar ve kadınların ciddi sağlık problemleriyle karşılaşmaları aktarılır. “Öbür Ankara”da ise fırsatçı bir ev sahibi olan Ali Osman Çimen, yüksek fiyatlara kiraya verdiği tek göz odalı, hatta baraka tipli gecekondulardan birini de oğluna, evlendikten sonra aynı sömürücü zihniyetle kiraya verir. Ali Osman’ın parayla ilişkisi ailevi ve ahlâkî değerlerin üzerindedir. Yoksulluk içinde yaşadığı kendi

çocuklarından evinde kalmaları karşılığında yemek ve yatma parası almaktadır. Evlenip babasının evinde kalan oğlunun askere çağırılmasından sonra Ali Osman, gelininden beklediği maddi geliri elde edemeyeceği düşüncesiyle, kadını babasının evine gönderir. Ayrıca yoksulluğun sebep olduğu sıkıntılardan biri de kadının meta olarak kullanılmasıdır. Öyküde, kız çocukları belli bir yaşa kadar baba tarafından bakıldıktan sonra ya iyi bir başlık parası karşılığında “satılır” ya da bir iş bulup çalışmak zorunda bırakılır. Vurgunculuk ve fırsatçılık düzenini kuran Ali Osman’ın sömürü anlayışından nasibini alan kadınlar, kızlar ve çocuklar işgücüne katılmak zorunda bırakılır. Ali Osman, özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında uygulanan katı ekonomik politikaların ortaya çıkardığı “savaş zenginleri”, vurguncular ve fırsatçılar taifesinin palazlanmak için manevî ve ahlâkî değerleri yok sayan anlayışını temsil eden tiptir. İkinci Dünya Savaşı’nın toplumsal düzene etkileri başlığı altında detaylarıyla ele alınacak olan bu durumdan da en ziyade zarar görenler yine kadınlar ve çocuklardır.

Bedene Sinen Yoksulluk: Sağlık Sorunları, Açlık ve Ölüm

Cevdet Kudret, kent yoksulluğunu kurguladığı öykülerinde, özellikle çocuklar ve kadınların - kısmen de yetişkin erkeklerin- bedeninde somutlaşan yoksulluğa odaklanır. Buna bağlı olarak gelişen sağlık sorunları, beslenme yetersizliği, açlık ve trajik son olarak “ölüm” ile yüzleşmelerini en ince detayları ile aktarmaya çalışır. Yoksulluğun insan bedeni üzerinden okunmasını sağlamak amacıyla “canlı” tasvirlerle özellikle önem veren yazar, kendi yaşamından kesitler de aktararak söz konusu olguyu trajik boyutlarıyla kurgular. “Sokak”, “Dikimevi”, “Ölü Yemeği”, “Göçmen” ve “Öbür Ankara” öykülerinde yazar; beslenme yetersizliği, açlık, hastalık ve ölümlerle sonuçlanan yoksulluğu çoğunlukla çocuk bedeni üzerinden anlatır.

De Carteau’nun “bedene kazınmayan yasa yoktur” (Aktaran: Erdoğan, 2011: 61) teorisini Cevdet Kudret’in öykülerindeki kişilerin dış görünüşlerinden tespit etmek mümkündür. Çünkü “yoksulluk da bedene kazınır ve bedenle cisimleşir. Yoksulluk bedeni tahakküm ve sömürünün şiddetinin asıl nesnesidir. Yoksulluk ve sağlık arasındaki ilişkinin matrisi bedendir. [...] Yoksulluk, sağlık olanaklarından yoksunluğa yol açarken, hastalık yoksulluğu derinleştirir. Beden bu döngünün yazım yüzeyi haline geli(r)” (Erdoğan, 2011: 61). *Sokak*’taki öykülerde vakaların geçtiği dönemin Türkiye’sinde “sermayenin hükmü(nün) ete kemiğe bürünü(p); yoksul bedeninde metinle(ştigine)” (Erdoğan, 2011: 62) tanık olunur. Cevdet Kudret de toplumun “öteki”si, ama büyük çoğunluğunu oluşturan bu kesimin beden yapılarını hareket noktası olarak alıp, bir nevi yoksul bedenini metninin bağlamı haline getirir. Hem kendi hem de yakın çevresinde müşahade ettiği ve yine büyük çoğunluğu özyaşamsal gerçekliğe yaslanan öyküler olması, yazarın yoksulluğu canlı ve inandırıcı bir dille anlatabilmesine olanak tanır.

Cevdet Kudret’in Birinci Dünya Savaşı yıllarında annesi, kardeşi ve büyükannesiyle yaşadıkları yoksullukla mücadeleyi kurguladığı “Dikimevi”nde, en önemli sorun olarak beslenmeye yer verilir. Gerek öykünün anlatıcısı Süleyman’ın yaşadıkları, gerekse tanıklık ettiği insanlarda, yetersiz beslenmenin yol açtığı bedensel eksiklikler ince detaylarıyla tasvir edilerek yoksulluğun boyutları belirgin hale getirilir. Süleyman’ın, babasının savaşta ölmesinden sonra evlerinde yaşanan değişme dair anlattıkları, dönemin Türkiye’sinde savaşın sebep olduğu yoksulluğun çocuk dünyasındaki karşılığını çarpıcı bir şekilde göstermektedir:

“Yemeklerimiz ‘yemek’ adını taşımağa değer şeyler değildi: ‘hiç yok’ denecek kadar az yağ ve pek çok su ile haşlanmış sebze yerdik; buna ‘yemek’ adının verilmesi, ısıtılarak yenmesi yüzündendi; yoksa sebzelerin içine başka hiçbir madde karıştırılmaz, bunlar bostandan koparılmış buldukları saf ve sade halleriyle midelerimize inerlerdi. Annem ve büyükannem öğle yemeklerini Dikimevi’nde yerlerdi. Âdi günlerde işçilerin yalnız öğle yemeğini, fazla çalışma yapıldığı günlerde ise, hem öğle hem de akşam yemeğini Dikimevi verirdi. Annemin söylediğine göre orada yenen yemek de bizim evde yenenden farklı değilmiş. Fakat yılda iki defa, ekim ve mayıs aylarında, üzüm hoşafı ile etli pilav verilirmiş” (s. 78).

Öykünün vaka zamanında toplumun çoğunun aynı ağır koşullarla sağlıksız ve beslenmeden yaşadığı bir dönemin panoramasını aktaran Süleyman ve kardeşi, annesinin sözünü ettiği yemeğin verileceği günden iki gün önce Dikimevi okuluna yazdırılarak bu “ziyafet”ten istifade ederler. Fakat anlatıcının yemek yiyen insanlar arasında yoksulluğun kesafetini bedeninde taşıyan kişileri tasvir ettiği, beden ve yoksulluk matrisini belirgin bir şekilde gösterir:

“Karşımda balmumundan yapılmış gibi sarı ve çok zayıf bir genç kız oturuyor. Vücudunun, bütün yağı erimiş; belki de doğrudan doğruya kemiklerine yapışan derisi incelmış; o kadar ki, kimi uzuvları, mesela kulakları, mesela elleri sanki saydamlaşmıştı; eğer elini ışığa doğru kaldırırsa, buzlu bir camın arkasından bakıyormuşum gibi öbür yanı belki hayal meyal görebilecektim.

Ben şimdi öbür işçilere bakıyorum: herkes önündeki yemeği azar azar yiyor. Tabakları boşaldıkça lokmaları daha küçültüyorlar. Bunun sebebini düşünüyör ve buluyorum: yemek bitecek diye korkuyorlar” (s. 80-81).

Yoksulluğun çocuk bedeni üzerindeki etkilerini oldukça duygusal bir atmosferde anlatan öykülerden biri de “Ölü Yemeği”dir. “Dikimevi”nde olduğu gibi, babanın ölümünden sonra başlayan trajedi, başlangıçta komşulardan gelen yemeklerle beslenen kadın ve çocukların kısa bir süre sonra açlıkla geçirecekleri çetin bir sınava dönüşür. Ölü evine ilk günlerde komşulardan, özellikle zengin oldukları evlerinin dışından anlaşılan “Beyaz Ev”den ailenin asla görmedikleri ve bir daha göremeyecekleri yemeklerin gelmesiyle, başlangıçta “başlarına çöken felaketin acısına ömürlerinin sonuna kadar” dayanabileceklerken “gelen tepsilerin ardı arkası kesildikten sonra, çektikleri acıyı dayanılmaz bulmağa” başlarlar:

“Birkaç gündür başka türlü yiyeceğe alışan ağızları Gülnaz Kadın’ın sade suya denecek kadar az yağlı patatesini yadırgadı ise de, buna alışmaktan başka yapacak yoktu. Evdeki hazır zahire bitene kadar, yani üç dört gün, pek aç kalmadılar; fakat yağ, un, patates gibi şeyler bitince zorluk başladı; bir iki gün de köşede bucakta ne buldularsa, iki baş soğan, birkaç diş sarımsak, dolabın köşesine dökülmüş beş on bakla içi, kuru fasulye vb. ile nefislerini köreltiler. Sonunda, evdeki bütün kapların -sepetlerin, şişelerin, kutuların- boşaldığı bir gün geldi çattı. O gün ilk defa hiçbir şey yemeden yaşadılar” (s. 86).

Anne ve çocukların açlıktan seslerinin kısılmaya başladığı, baş dönmesi gibi sorunlarla karşılaştıklarını aktaran anlatıcı, yoksulluğun en katlanılmaz hali olan hastalığı öykünün sonunda çocuk muhayyilesindeki karşılığıyla beraber dile getirir. Yoksulluğun paralelinde yer alan açlık ve beraberinde gelen sağlık problemleri, yazarın gerçekçi tasviriyle ortaya konur. “Büyük oğul gözlerini açmış kardeşine bakıyor; Gülnaz Kadın ikisine birden bakıyor; küçük söyleniyor, yakınıyor, sancı çekiyormuş gibi yüzünü buruşturuyor, büyüğün sesi çıkmıyor, incelmış yüzünün ortasında gözleri daha kara görünüyor; dudakları kuru, çatlak, bembeyaz; yanaklar çökmüş; altından kanı çekilen deri solmuş, sarı...” (s. 88).

Annenin çaresiz bir şekilde büyük oğlunu bakkal Bodos’tan veresiye yağ, pirinç, un, patates almaya göndermesi de bir sonuç vermez. Öykünün sonunda büyük çocuk için beslenememek ve kışın ağır koşulları hastalığı kaçınılmaz kılmıştır. Küçük çocuğun açlığa dayanamamaya ağabeyinin hastalığı karşısında söyledikleri ise yoksulluğun çocuk dünyasındaki en trajik karşılıklarındandır. Zira annesine, “ağabeyim ölecek mi?” diye soran küçük çocuğun, annesinin neden böyle düşündüğünü sorması üzerine, “Beyaz Ev’den gene yemek gelir mi?” diye cevap vermesi, ağabeyin ölümü ile açlık arasında yaşadığı duygusal ikilemi göstermektedir.

“Göçmen”de yine çocuk bedeninden okunan yoksulluk bu kez daha çarpıcı bir sonla bitirilir. Devletin imkânlarını kendi ziyafetleri için günlerce kullanan B... kasabasının bürokrat ve önde gelenleri, yokluğa mahkûm edilen göçmenlerin kış vakti çadırlarında peşpeşe hastalanarak ölmelerine karşı kayıtsızdılar. Bürokratik açmazlar ve neden olduğu sosyoekonomik problemler, “Göçmen”de bir çocuğun beslenme, açlık ve hastalıklardan dolayı ölümüyle sonuçlanır. Yoksulluk kuşatması içindeki göçmenler hayatta kalmaya çalışırken, idareciler belediye binasında her akşam soruna çözüm bulma bahanesiyle bir araya gelirler. Fakat sadece yeme-içme meclisinden ibaret olan bu toplantılardan çözüm üretilmez. Bu arada göçmenlerin çadırlarında; “günün hemen her saatinde, hemen her çadırda bir çocuğun öksürdüğü, bir kadının ağladığı, bir ihtiyarın inlediği duyuluyor ve birkaç günde bir de, ölen bir çocuğun ya da bir kadının anasının, babasının ya da kocasının çığlıkları önekilere katılıyor”dur (s. 98). Soğuk en çok çocuklara dokunuyor, “daha bir gün önce soğuktan donduklarını söyleyen aynı çocuklar şimdi sıcaktan şikâyet ediyor, birkaç gün içinde de ölüyorlardı” (s. 99).

Öykünün sonunda göçmenler arasından bir ihtiyar, “kucağında dört yaşlarında görünen bir çocuk ölüsü” ile belediye binasına gelir. Sorun çözmek üzere her gece içki âlemleri yapan komisyon üyeleri, kaymakam ve belediye başkanının olduğu odaya girerek “yürürken boşlukta bacakları sallanan çocuğu masanın üstüne boylu boyunca yatır”ır. (s. 101). İhtiyarın “kısık, acı, vahşi bir sesle”, “Bunu da yiyin” demesiyle öykü sonlandırılır. Cevdet Kudret, yoksul bir çocukluk dönemi geçirdiği ve hayatta kalabilmek için türlü zorluklar yaşadığı için olsa gerek, yoksulluğun, açlığın ve sağlık problemlerinin en ziyade çocukları etkilediğini başarılı bir gözlem, canlı bir anlatım ile kurgulamıştır. Beslenme problemlerinin yetişkinleri de -ölümle sonuçlanmasa da- aynı şekilde etkilediğini “Öbür Ankara” öyküsünde, tek odalı gecekonduda bir arada yaşayan sekiz-dokuz gencin sadece ekmek ve katık ile beslendiklerinin anlatıldığı pasajda gözlemlemek mümkündür. Katıktan kasıt ise ya zeytin ya peynir ya da bir baş soğandır. Bu nedenle kendilerine köy oyunu oynama teklifini yapan ev sahibi Ali Osman’ın çocuklarının sünnet düğününde yakılan mangal sayesinde kursaklarından et geçmesi, olağanüstü ve bir daha elde edilmesi güç bir fırsat olarak gösterilmektedir. Bu da ekonomik yapının göstergelerinden biridir.

“Öbür Ankara”da fırsatçı-vurguncu bir tip olarak yansıtılan Palabıyık Hasan Efendi’nin yaşadığı muhit, insan-çevre ve sağlık sorunları arasındaki sıkı ilişki içinde dikkate değer bir biçimde tasvir edilir. Kenar mahallelerin kronik problemlerinden biri olarak sağlıksız çevre koşullarının yansıtıldığı bölümde

Palabıyık'ın Bentderesi'ne bakan tarafta yaşadığından söz eden anlatıcı, Ankara'nın "öbür" yüzünü tüm gerçekliğiyle resmeder. "Bentderesi, buraya gelinceye kadar şehrin bütün pisliğini, çöplerini, çamaşır çirkeflerini, lağım sularını toplar ve burada artık, içine fiçılarla mürekkep dökülmüş gibi, kapkara bir halde kıvrıla kıvrıla akıp giderdi; ortasındaki büyük taşlara çarptıkça kabaran köpükler bile beyaz değildi" (s. 118). Yukarıda genellikle çocuk, kadın ve yaşlılar için sağlık sorunlarına sebep olan yoksulluğa vurgu yapıldı. "Öbür Ankara"da ise yoksulluk-beslenme ilişkisi yetişkin insanların bedenleri ve yaşadıkları çevrenin sağlıksız oluşuyla ortaya konur.

Yoksulluğun sağlık ve insan bedeni ile olan ilişkisine yer veren söz konusu öykülerde, çelimsiz, zayıf ve hastalıklı kişiler daima ön plana çıkarılır. Bunların tümünün ortak yönü, hastalığın yoksulun evi ve bedeninde birikmiş olmasıdır. Genel bir teori ve kaçınılmaz olarak hastalık, "yoksulluğun içkin bir parçasıdır. Yoksulun yaşadığı çevrenin ve oturduğu evin sağlıksız koşulları, işyerinin sağlıksız ortamı, çalıştığı işlerin zorluğu ve yıpratıcılığı ve gündelik yaşamdaki sıkıntı, kısacası yoksulluğun kendisi, aynı zamanda çeşitli hastalıkların da sebebidir" (Ocak, 2011: 154). "Dikimevi"nde anne ve büyükanne işyerine gitmek için her sabah ve akşam iki-üç saat yürümek zorundadırlar. Kimi zaman fazla çalıştıkları günlerde gece ancak evlerine dönebilmekte, bu da çocukların aç uyumalarına sebep olmaktadır. "Öbür Ankara"da da gecekonduda yaşayanların çalışma koşullarının oldukça ağır olduğundan söz edilir. Ekonomik dar boğazda sıkışan ve hayatta kalabilecek kadar kazanmaya mecbur olan yoksul kesim, "sabahın yedisinden akşamın yedi buçuğuna kadar (yarım saat öğle tatilini çıkar) tam on iki saat" (s. 113) çalışmak zorundadırlar.

İkinci Dünya Savaşının Sokak'a Yansımaları

Cevdet Kudret'in öykülerinin büyük çoğunluğunda zaman İkinci Dünya Savaşı süreci ve takip eden yıllardır. Zamanı savaş yılları olmakla birlikte "Dikimevi" öyküsü özyaşamsal izleklerin merkeze alınarak kurgulandığı ve yazarın çocukluk dönemine denk gelen Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan sıkıntıları anlatır. Yoksulluk başta olmak üzere, sosyal ve politik meselelerin tamamı savaş yıllarının Türkiye'sinde yaşanmış gerçekliklere yaslanır. Bu itibarla öncelikle İkinci Dünya Savaşı sırasında uygulanan ekonomik tedbirler, sosyal ve siyasal devinimlerin kısa bir görünümünden söz etmek, öykülerin yaslandığı realiteyi ortaya koymak ve kurguyu anlamlandırmak açısından önemli görülmektedir.

1 Eylül 1939'da başlayıp 9 Ağustos 1945'te sona eren İkinci Dünya Savaşı'na Türkiye katılmasa da ekonomik olarak oldukça sıkıntılı bir süreç geçirir, bunun neticesinde de birtakım sosyal, ahlâki ve kültürel problemler yaşar. Özellikle ekonomik açıdan ortaya çıkan olumsuz tablo, toplumsal düzeni de alt üst etmiş, dönemin aydın ve sanatçıları da bu siyasal-toplumsal olayın yansımalarını eserlerinin kurgusunda malzeme olarak kullanmıştır. Savaş yıllarında muhtemel bir saldırı veya savaşa dâhil olma zorunluluğu karşısında pek çok tedbir alınmış ve bu tedbirler ülkedeki ekonomik yapının derinden sarsılmasına sebep olmuştur. Sözgelimi 1940'ta çıkarılan Millî Koruma Kanunu ile devlet ekonomiyi kontrol altına almaya çalışır. Fakat bunun neticesi arzu edildiği gibi olmaz ve gıda maddeleri başta olmak üzere piyasadaki malların fiyatları aşırı düzeyde artar. Böylelikle halkın satın alma gücü azalırken temel ihtiyaç maddelerinin temininde dahi güçlük çekilir. Savaşın yarattığı kaostan faydalanan zümreler türer, zengin olmak isteyen karaborsacılar, fırsatçılar, vurguncular, stokçular ortaya çıkarak koşulların daha da ağırlaşmasına sebep olur. Maddi zorlukların yanı sıra sağlık problemleri, salgın hastalıklar baş gösterir. "Hükümet 11 Kasım 1942'de yürürlüğe giren Varlık Vergisi ile devlete yeni kaynak teminine çalışır. Savaşın Avrupa'yı sarması ve Türkiye'yi tehdit etmeye başlaması üzerine başta İstanbul olmak üzere pek çok şehirde pasif koruma tedbirleri uygulanır. Günlük hayat, bu tedbirler doğrultusunda yeniden düzenlenir" (Uğurlu, 2009: 1742).

Savaş dolayısıyla ekonomik döngünün alt üst oluşu Türkiye'de toplumsal ahengin bozulmasına da sebebiyet verir. Yoksulluk, satın alma gücünün azalması, açlık vs. dar ve sabit gelirli insanlar için bir kader haline gelir. Yoksulluğun yol açtığı olumsuz durumlardan biri de ahlâki yozlaşmanın başlamasıdır. Bundan başta aile olmak üzere toplumun geniş kesimi etkilenmiştir. Savaşın yol açtığı sosyoekonomik travmalar büyük kent merkezleri ile taşranın en ücra köşelerini 'yoksulluk' ortak paydasında birleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kayseri'de edebiyat öğretmenliği yapan Cevdet Kudret, *Havada Bulut Yok* romanında Kayseri'de yaşayanların karşı karşıya kaldıkları kıtlık, sefalet ve halkevlerinin yoksullukla mücadelesini anlatır. Yazarın *Sokak*'ın birçok öyküsünde de savaş yıllarının toplumsal düzen ve ekonomik durum üzerindeki etkilerine yer verdiği görülür. Öykülerin İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerine yaptığı göndermeler; geçim sıkıntısı, hayat pahalılığı, stokçuluk, vurgunculuk, fırsatçılık, karaborsacılık, bürokratik oligarşi, konut ve barınma sorunları ve ahlâki yozlaşmadır.

Yazılış tarihi ile olay zamanının aynı olduğu "Karanfil Sokağındaki Ev", 1948 tarihlidir ve savaş döneminde uygulanan ekonomik politikaların yansımalarının ağırlaşarak hissedildiği yıllar olarak kayda geçmiştir. Savaş dönemi ekonomi politikaları gereği; "devletin birçok malı piyasadan toplatması, halkın bazı malları stoklamaya başlaması, piyasadaki malı tezgâh altına çekmiştir. Devletin takip ettiği politika fiyat

artışlarına sebep olmuştu(r). Halkın temel maddesi olan ekmeğe ve şeker başta olmak üzere bazı temel gıda maddelerinin fiyatları % 400-500'lere ulaşmıştı(r)" (Çetin, 2007: 94). Bu durum "Karanfil Sokağındaki Ev" öyküsünde yansımalarını bulur. Öykünün anlatıcısı olan Rasim ve ailesi, kirayı karşılayabilmek için kömürlükten bozma bir evde başka bir aile ile bir arada kalırlar. Anlatıcının savaşın sebep olduğu hayat pahalılığına ilişkin söyledikleri durumu özetler niteliktedir: "Savaş başladı başlayalı, her şey ateş pahası kesilmişti. Şeker 32 kuruştan 500 kuruşa, ekmeğin kilosu 9 kuruştan 30 kuruşa fırlamıştı. Başka giyecekler de ona göre... Eskiden Yerli Mallar'dan 475 kuruşa aldığım ayakkabı ile bir buçuk yıl idare ederdim, şimdi 40 liradan aşağı ayakkabı yok. Kumaşlar yanına yaklaşılacak gibi değil. Hele basma, patiska, amerikanbezi gibi şeyler büsbütün ortadan kalktı" (s. 17). İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi altında yaşanan sıkıntıların en büyüğü şüphesiz ki hayat pahalılığıdır. Savaşın bittiği 1945 yılında en üst seviyesine ulaşan bu durum toplumu ikiye bölmüştür. "Bir tarafta savaş fırsat bilip bu durumdan en iyi şekilde istifade ederek zengin olanlar (bazı tüccar-esnaflar: savaş zenginleri) diğer tarafta ise savaş zenginlerinin yükselttiği fiyatlar altında ezilenler" (Kırca, 2012: 25).

Savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılar, dönemin yazarlarını da etkisine almış ve bu itibarla Refik Halit Karay şunları yazmıştır: "...harp başladıktan sonra içimizde şu korku vardır. Elimizdeki bitince yenisini bulacak mıyız? Bulsak da kaç misline alacağız? İstifçilik o korkudan doğmuştu. Geliri kıt olanlar bile hiç değilse tıraş bıçağı stoku yapmaya kalkışıyorlar, on paketini bir araya getirmekten memnunluk duyuyorlardı. Her bozulan ampul canımızı yakıyordu; tarağın kırılan her dişi kendi dişimizcesine yüreğimizi sızlatıyordu. Kısacası eşya darlığına ve pahalılığına yürek darlığı da karışıyor, gönül azabı da katılıyordu"(Aktaran: Çetin, 2007: 93). "Karanfil Sokağındaki Ev"de öykünün anlatıcısı ve merkezi kişisi Rasim'in ev sahibi, yazları tatile çıktığı için evini kendisine emanet ettiği bir dönemde, eve hırsız girmiş, polis çağrılarak evde yapılan incelemeler neticesinde devlet memuru olan ev sahibinin stokçuluk yaptığı ortaya çıkmıştır. Polis tutanaklarına geçen ve sonra gazetelerde haber olan bu hadise İkinci Dünya Savaşı'nın toplumsal düzen ve ahlâkî değerler üzerinde yarattığı erozyonu göstermektedir. Ev sahibi, "birer entarilik sekiz on parça basma ile yarım top kadar amerikanbezi, üç çift hiç giyilmemiş erkek ayakkabısı, bir kutu dolusu Amerikan malı ruj, ağzı hiç açılmamış Fransız malı esans şişeleri, sekiz sandık şeker, bir çuval un" (s. 20) gibi malları stok yapmıştır. *Sokak*'teki öyküler arasında olayların geçtiği mekân açısından ötekilerden ayrılan "Gök Mahkemesi"nde öbür dünyada kurulan bir mahkeme ve ölmüş olan Doktor Ali Gür'ün yargılanması sırasında aynı sosyal ve ekonomik bozukluğun orada da var olduğuna dair ironik bir anlatım göze çarpar. Ali Gür, öteki dünyada kendisini yargılayan yargıcın ayağında ayakkabı olmadığını görünce "burada da pabuç kıtlığı var (...) Karaborsada bulunur herhalde. Pabuç alacak kadar parası yok mu acaba? Gelirken yanıma biraz para alsaydım belki işime yarardı" (s. 28) şeklinde bir düşünceye kapılır.

Türkiye savaşa girmemesine rağmen işçi, köylü, küçük memur gibi toplumun geniş kesimini oluşturan sabit gelirli savaştan yıllarını, yokluk, açlık, pahalılık ve beslenme yetersizliğinden kaynaklanan hastalıklarla mücadele içinde geçirmiştir. Özellikle temel ihtiyaç maddelerinin temininde yaşanan bu güçlükler yüksek fiyatlar ve karaborsa piyasasının önünü açmıştır. Dönemin hükümeti (Refik Saydam Hükümeti) 1942'de alınan bir kararla, "dar gelirli savaştan yüksek enflasyondan ve karaborsa piyasasının neden olduğu fiyat kargaşasından korunmalarını sağlamak ile zorunlu tüketim mallarına yönelik stokçuluğu engellemek için" (Çetin, 2007: 112) ekmeğin karneye bağlanması uygulamasına geçmiştir. Ayrıca devlet, "varlık vergisi" adı altında uyguladığı tedbirlerle, savaş zenginleri gibi bir zümrenin türemesinin önüne geçmeye çalışmışsa da tüm bu ekonomik yaptırımlar sosyal dengesizliği gidermek bir yana daha da derinleştirmiştir. Cevdet Kudret'in gerek çocukluk yıllarına rastlayan Birinci Dünya Savaşı gerekse de öğretmenlik yaptığı yıllara rastlayan İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerine değinen öykülerinde hem gıda sorunu, karne uygulaması hem de köylüler üzerinde uygulanan devlet baskısının yansımaları görülmektedir. "Dikimevi" adlı otobiyografik öyküde savaşın çocuk ve kadınlar üzerindeki etkisini anlatan yazar, savaştan kaynaklanan kıtlık ve yoksulluğun boyutlarını Süleyman adlı anlatıcının "Savaş başladığından beri karnımın tıka basa doyduğunu ilk defa duyuyorum" (s. 81) sözleriyle yansıtır. Cevdet Kudret o yıllara ilişkin birkaç çarpıcı anısını aktarırken toplumun büyük kesiminin savaş yıllarında hangi şartlar altında yaşamak zorunda kaldığını da gözler önüne serer:

"Benim çocukluğum I. Dünya Savaşı yıllarına rastlar. O zaman Dünya Savaşı demek saman ekmeği yenen devir demektir. Yakup Kadri bir ozan yermek için "Saman yiyen nesil" diye tarizde bulunmuştu. Ben savaş yıllarında sekiz dokuz yaşlarındaydım. Yani saman yiyen neslin en küçük kuşağındaydım. O döneme ait bende büyük etkisi bulunan birkaç anım var. Meselâ bir kaptan dayım vardı. Onlara, yani askerlere, kaptanlara beyaz ekmeğe verilir. Annemle bir gün gitmişiz onlara. Öğle yemeğine rastlamış. O devirde herkes bir yere giderken ekmeğini beraberinde götürürdü. Biz kaptan dayımın sofrasında kendi ekmeğimizi çıkardık. Ve onlar beyaz ekmeğini, biz kendi ekmeğimizi yedik. Saman ekmeği yemek bir maharet işiydi. Ağzınızda ekmeği şöyle bir usturuşlu döndürecektiniz. Yoksa saman damağınıza saplanır ve çıkarmak oldukça zor

olurdu. İhtimal ki sofradaki beyaz ekmeğin dikkatimi dağıttı ve saman damağıma saplandı. Ben ağlamağına başladım. Biz oradan hemen ayrıldık.

O döneme ait ikinci izlenimim ekmeklerin camilerde dağıtılması idi. Ya da bizim oralarda camide dağıtılıyordu. Müezzinin odasında. Belli saatlerde vesikamızı gösteriyor, ekmeğimizi alıyorduk. Biz çocuklar annelerimiz ekmeğı alana kadar oynamaya giderdik. O gün bir adam, ekmeğin arabasından ekmekler boşaldıktan sonra kendisini arabanın içine attı ve arabanın zemininde kalan ekmeğin unlarını yalamaya başladı. Belki vesikası yoktu. Öylesine aç kalmıştı ki, o unları yalayarak karnını doyurmaya çalışıyordu. Bende büyük izlenim ve etki bu oldu” (Kudret, 1993: 141-142).

Ekmeğin karneye bağlanması, “Öbür Ankara” öyküsünde, köyden Ankara’ya, hemşerilerinin yanına gelen İsmail’in arkadaşları tarafından kazançlarının nasıl harcandığına dair hesaplarda ortaya çıkar. Paranın “günde 10 kuruşu karne ekmeğine, 30 kuruşu karnesiz kaçak ekmeğe” verildiği, arkadaşlarının İsmail’e, “bir karne alalım, yoksa ekmeğiz kalırsın” şeklindeki tavsiyeleri, savaş dönemi karne uygulamasını yansıttığı gibi, bu tedbirler altında kaçakçılığın azalmak yerine arttığını da gösterir.

Savaş nedeniyle uygulanan ekonomik tedbirler arasında Varlık Vergisi kapsamında köylülere de vergi uygulanmıştır. *Sokak*’ın köy ve köylünün yoksulluğuna değinen tek öyküsü “Eşya Piyangosu” adlı öyküdür. Devletin yoksul köylüye ağır yaptırımlarını ortaya koyan öyküde, Yahya Budak ile dört arkadaşının nahiye müdürü tarafından çağrılıp jandarma marifetiyle götürüldükten sonra kendilerine gönderilen piyango biletlerinin zorla satın alınması konu edilir. Devletin köylü üzerindeki otoritesini temsil eden nahiye müdürünün, “bu iane değil, piyango, piyango!.. İane toplamak artık yasak edildi, onun yerine şimdi eşya piyangosu yapılıyor” (s. 106) sözlerine Yahya Budak’ın, “Bey, dedi, devlet bizim için kanun yapmış; köylü her yıl vergisini versin, yirmi liradan çok da salma vermesin” demiş. Şu ‘bilet’ dediğin şey nedir ki? Vergi desen vergi değil, salma desen salma değil. Bu nedir bu?” (s. 106) karşılığını vererek sorgulamaya çalışması İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında uygulanan vergilerin köylü üzerinde yarattığı etkinin göstergelerinden biridir. Bu itibarla zaten yoksul olan köylünün daha da yoksul hale gelmesi kurgunun odağına alınmıştır.

Savaş yıllarında alınan olağandışı tedbirlerin neticesinde ortaya çıkan ‘konut sıkıntısı’, önemli bir problem olarak “Öbür Ankara” ve “Karanfil Sokağındaki Ev”de yansıtılır. “Öbür Ankara”da İkinci Dünya Savaşı’nın toplumsal düzene etkileri tüm çeşitliliğiyle görülür. “Her şeyin on katına çıktığı” sözleriyle dile getirilen hayat pahalılığı, kenar mahallenin yoksul sakinlerinin günde on iki saat çalıştırılmasıyla hem fırsatçılık hem de işgücü sömürsüne örnektir. Ayrıca fabrikada işçi olabilmek için “iltimas” gerektiği, Ali Osman Çimen’in oğlu Kemal’in “sürüp giden savaşı”tan ötürü yeniden askere çağırılması, İkinci Dünya Savaşı yıllarına yapılan göndermeler arasında sayılabilir.

Sokak’ın öykülerinde İkinci Dünya Savaşı’nın etkileri yalnızca ekonomik boyutlarda yer almaz. Özellikle ahlâki çöküntünün neden olduğu bir toplumsal çözülme ve yozlaşmanın psiko-sosyal sorunları doğurduğundan da söz etmek gerekir. Dönemin hükümetleri tarafından alınan tedbirler, savaşa girilmesini ve toprak kaybedilmesini önlemiş fakat değer yitimini ve insani sorumlulukların kaybedilmesini engelleyememiştir. Bu olumsuz tablonun Cevdet Kudret öykülerindeki izdüşümleri özellikle savaş vurguncuları ve fırsatçıların yoksul halkı sömürmesi şeklinde belirir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda ekonomik açmazlar içine düşen Türkiye’de alınan katı önlemlerin bir neticesi olarak rüşvet, fırsatçılık, vurgunculuk, emek sömürsü vb. günlük yaşamın sıradan bir parçası haline gelir. Bu yola başvuran insanların birçoğu tüccar ve esnaf kesiminden olmakla beraber Cevdet Kudret’in yaşamı boyunca mücadele ettiği bir alan olarak “sağlık sistemi” ve bu sahanın en önemli öznelerinden biri olarak doktorların etik yozlaşmalarına geniş yer verilir. Sözelimi “Gök Mahkemesi” fantastik yönü ve ironik anlatımıyla doktorların mesleki etikten uzaklaşmalarını ve insan sağlığı üzerinden yaptıkları sömürüyü anlatır. Öykünün merkezi kişisi olan Doktor Ali Gür’ün, çıktığı mahkemece ifade edilen haksızlıkları, dönemin kronik bir sorununa işaret edeceğinden geniş bir şekilde alıntılanmak yerinde olacaktır.

“Küplü bucağının Arapdere köyünden İbrahim Çakır adında biri yaralanarak hastaneye yatınca, Dr. Ali Gür hastayı pansuman odasına çağırması, yaralayanın eğer çok ceza yemesini istiyorsa ona göre rapor hazırlayacağını, bunun için de, eliyle para işareti yaparak, para istediğini bildirmiştir. Başka bir gün, aynı köyden Bekir Tuzcu adındaki kimseden de aynı maksatla 200 lira istemiş, pazarlık sonunda elli liraya uyuşup parayı almıştır. Sayın yargıçım, sanık bu kadarla da kalmayıp, son zamanlarda işi daha da azıtmış, bu kez her iki taraftan da para sızdırmaya çalışmıştır. Şöyle ki: Kadın yüzünden ağır yaralı olarak yatan Mustafa Demir adlı hastayı da bir gün ötekiler gibi pansuman odasına çağırması, “Eğer 400 lira verersen, demiş, uygun bir rapor yazarım, herif birkaç yıl hapse girer, kan da sana kalır.” Adam yoksul olduğu için verememiş; Ali Gür, bu sefer, yaralayan Hüseyin Vural’ın babası Ahmet Vural’ı evine çağırması, eğer 500 lira verirse, yaralıya on günlük adı bir rapor yazıp Hüseyin’i aşırı ceza yemekten kurtaracağını, eğer vermezse oğlunun halinin yaman ve duman olacağını söylemiş. Adam, o kadar parası olmadığını, öküzü filan satıp ancak 150 lira vereceğini bildirmişse de doktor kabul etmemiş; o tarihten bir ay sonra da, yaralı Mustafa Demir, bakımsızlık yüzünden hastanede

ölmüş. Bunlar, Dr. Ali Gür'ün içine daldığı suç denizinden ancak birkaç damladır. Sanık gitgide işi o kadar ileri götürmüştür ki, halk bunun eline düşmek korkusundan birbirini vuramaz olmuş, hele son birkaç ayda yaralama olayları yüzde seksen azalmıştır" (s. 30).

Öyküde, rüşvet ve meslek ahlâkına ilişkin sorunlar ve ülkenin içine düştüğü vicdani erozyonun fotoğrafı, dünyada yaşarken bütün işlerini rüşvet üzerine kuran doktorların, öteki dünyada da bir yolunu bulup "cennet"i rüşvet olarak aldıktan sonra hasta tedavi ettikleri şeklinde humorist bir anlatımla ortaya konur. Zira başhekimi yargılayan hâkimin ayağına batan diken çıkarmak için bir araya gelen doktorların ancak cennet, cennette köşk, apartman ve huri-gılman karşılığında diken çıkaracaklarını ve tedavi edeceklerini söylemeleri, rüşvet düzeninin her iki dünyaya da hâkim kılındığının ironik anlatımı olarak alınabilir.

Doktorlara yönelik eleştirilerden biri de "Sokak" öyküsünde yer aldığı şekliyle, yoksul insanlara karşı vicdani hasletlerini yitirmelerine yöneliktir. Yoksul bir mahallede, doğum esnasında sorun yaşayan kadın için gelen doktor, henüz tedaviye girişmeden evin sahibi olarak kamarot Salih'in yaşlı annesine vizitesinin elli lira olduğunu söyler. Yoksul annenin bu talep karşısındaki vaziyeti lisan-ı hâl ile anlatılır: "İhtiyar kadın yutkundu, bir süre hiçbir şey diyemedi..." (s. 71). Ancak yirmi liralарının olduğunu söylemesine rağmen doktor fiyatını düşüremeyeceğini söyleyerek evden çıkmaya yeltenir. Bu yaklaşım, "vicdani sorumluluk" sahibi olan yoksul mahallelinin dünyasına ters ve erdem dışı bir tavır olarak görülür. Nitekim mahallenin erkekleri bu olay karşısında da "kolektif özne" rolüyle tek bir organizma gibi hareket ederek doktorun yolunu keser. Doktor da eve geri dönerek hastayı kurtarır. Öykü "kiminin parası, kiminin duası" düsturu ile tamamlanır. Her iki öyküde de yazarın gerçek yaşamda tecrübe ve tanıklık ettiği problemlerin yansımalarını görmek mümkündür. Öykülerinin çoğunda olduğu gibi bunlarda da otobiyografinin hareket noktası olarak alındığından söz etmek gerekir. Nitekim Cevdet Kudret, "halkevinde çalıştığı yıllarda, her yıl yapılan tutum haftalarının toplumsal içeriğini çözer. Bunlar "[h]alka azla geçinmenin yollarını" öğretme haftalarıdır. Köylere gitmeyen, gitse de yararlı olamayan doktorları köylere değin götürür. Ama köylünün doktora neden önem vermediğini anlar. Doktor reçeteyi yazar ve gider. Sağlık örgütünün tümüyle devletleştirilmesi bilincine o zaman varır. Yaşayarak ve yazarak öğrenmiştir Cevdet Kudret. Okulsuz ve doktorsuz köylerin durumunu, o zamanki modaya uygun olarak yazmamıştır. (Sorunu) düzenle ilişkisi yönünden incelemiştir" (Timuroğlu, 1993, 63).

Sokak'taki öykülerde en dikkat çekici kişilerden biri, "Öbür Ankara"nın Ali Osman Çimen'idir. Yalnızca Ali Osman'ın incelenmesi, tek başına o dönemin ahlâkî yozlaşmasını, fırsatçı, vurguncu ve duyarsızlaşmış insanını göstermeye yeter. Zihniyet erozyonunun temsili en başarılı şekilde Ali Osman'ın profilinde ortaya çıkar. Savaş yıllarında ve takip eden dönemde de sürdürülen fırsatçılık, vurgunculuk ve ahlâkî erozyon, gecekondulu mahallesinde çok sayıda ev yaptıran ve kiraya vererek büyük gelir elde eden Ali Osman Çimen karakteriyle temsil edilir. Ali Osman şöyle tanıtılır:

"Köyden cıkalı yirmi yıldan çok olmuştu, ilk zamanlarda o da toprak işçiliği, istasyon hamallığı, daire odacılığı gibi türlü işlerde çalışmış, millet mekteplerinde biraz okuyup yazma öğrenmiş, kumaş fabrikası açıldığı vakit de bir kolayını bulup oraya işçilikle girmişti. Bir zaman sonra onu -biraz okuyup yazma bilmesi burada işe yaramıştı- geçici bir süre için fabrika işletmesinde çalıştırmışlar, bu işi başardığı görülünce, orada kalmasını uygun bulmuşlardı"(s. 115).

Ali Osman Çimen, kendi çocuklarından da evde yatma ve yeme parası alırken, erkek çocuklar için on yaşına, kızlar içinse on dört yaşına kadar evden yemelerine göz yumar, bu yaşı geçenlerin kendi kendilerini geçindirmelerini ister. Baba kendi öz evladını dahi sömürmekten geri durmaz, ayrılıp yine babasına ait başka bir evde kalmak isteyen oğlundan yine savaş yıllarından bakiye bir uygulama ile "hava parası" bile alır.

Ali Osman'ın parayla ilişkisi, onun ailevi ve ahlâkî değerlerinin de üstündedir. Yazar anlatıcı Ali Osman'ı şöyle anlatır: "Oysaki, o -başkalarının malına dokununca bir şey duymazdı ama- kendi çocuklarının malına el sürerse ruhundaki düzenin altüst olacağını, kendi kendisiyle anlaşılamamaktan doğan bir iç tedirginliği ile, hayatındaki durgunluğun bozulacağını sandı. Meğer insan ne kadar yanlış inançlara kapılabilirmiş! Karşısında insan yok, sadece para vardı..." (s. 128). Ahlâkî yozlaşmanın ve insani ilişkilerin, sosyal sorumluluğun önemini azalttığını gösteren öyküler arasında "Ölü Yemeği" ve "Göçmen"i de saymak mümkündür. "Ölü Yemeği"nde aç kalan anne ve çocukların haline karşı mahallenin bakkalı Bodos'un duyarsızlığı veresiye gıda vermemesiyle ortaya konur. Benzer bir duruma "Göçmen"de rastlanır. Yardım toplayarak soruna çözüm bulmak isteyen Göçmen Yerleştirme Komisyonu, sorunu kendi içlerinde çözmeye karar verir ve görevli kişileri tüccarlara gönderir. Fakat şöyle bir cevapla karşılaşılır: "Ne diye para verecektim? Daha memlekete ayak bastıkları gün her şey ateş pahası kesildi. Ne idüğü belirsiz, öküzlü, arabalı bir sürü insan. Oturacak yerleri yokmuş da ev yapılacakmış. Ne iyi şey bu böyle. Evi olmayanlara bedava ev vermek de yeni mi çıktı? Yok şöyleymiş, yok böyleymiş. Elin yabanından bana ne? Benim neyim

olmuş onlar? Anam mı? Babam mı? Bu zamanda kimseden kimseye fayda yok. Neredeyse kış bastıracaktı, zavallılar hâlâ çadırda kalıyormuş. Mektup yazıp da davet etmedikti ya! Buraya kimler gönderdiyse, oturacakları yerleri de onlar düşünsün!..." (s. 97-98). Belde halkının insani bir drama yaklaşımları; savaş döneminde yardımlaşma, toplumsal sorumluluk ve ahlâkî ilkelerin hangi düzeylerde saptığının da göstergesidir.

Siyasal ve Sosyal İroni

Sokak'ın öykülerinden bir kısmı, yoksulluğu yedeğine almak kaydıyla, özellikle toplumsal ve siyasal hicve yöneliktir. Cevdet Kudret'in öyküye aktardığı sorunları sadece tespit etmekle kalmayıp onların düzenle, sistemle, siyasî ve bürokratik işleyişle de ilişkilendirdiğini tekrar belirtmek gerekir. "Utanma Korkusu" ve "Göçmen" öykülerinde bürokrasinin açmazları dolayısıyla yoksulluk ve çaresizliğin kuşatmasına mahkûm olan insanların dramlarına yer verilirken, "Kulak" öyküsünde jurnalcılık ve fişleme gibi olaylara, "Gök Mahkemesi"nde devlet otoritesine, "Hoş Geldin Victory"de devlet görevlilerinin zihniyet problemlerine göndermede bulunulur. Yazıldığı dönemde bir Türkiye gerçeği olarak, işlemeyen bürokrasi ve politik vaatler nedeniyle içine düşülen işsizlik sarmalından kurtulamayan "küçük memur"un durumu üzerinden yapılan siyasal hicvi içermesiyle "Utanma Korkusu" kronik bir sorunu kurgunun merkezine alır. Öykünün merkezi kişisi "küçük memurluktan gelme bir çekingenlik içinde" (s.21) bulunan ama bürokrasinin ve siyasetin yüksek kademelerindeki dostlarından iş istemekten mahcup olan biridir. Beş yıllık işsizlik sürecinden sonra "[h]er insanın yokluğa bir dayanma gücü vardır" düşüncesiyle bürokrasiye başvuran anlatıcı, bir bakıma Cevdet Kudret'in "ben"inin kurgusal evrendeki karşılığıdır. İhsan Kudret'in aktardığına göre, Demokrat Parti'nin önde gelen bakanlarından hikâyeci Samet Ağaoğlu, "Cevdet Kudret'e devlet bankalarından birinde yayın müşavirliği verileceğini" (Kudret, 2007, 26) söyler. Fakat birkaç gün içinde değişen şartlar konuya soğuk bakıldığı gerçeğini ortaya çıkarır. Cevdet Kudret, insanları güç durumda bırakmamak için "işin yakasını" bırakmayı tercih eder. "Utanma Korkusu"nun başkışisi ve anlatıcısı da Mermer Bank'ta kendisine iş verileceği vaadiyle günlerce oyalanır. Siyasi figürlerce kendisine vaadedilen sözlerin yerine getirilmemesi karşısında aldığı vakur ve çekingen tavır nedeniyle işsizliğiyle başa kalmak pahasına, işe alınmış gibi davranan "küçük memur"un neticede işler yolundaymış gibi bir tavır takınması hem Cevdet Kudret'in ironik yaklaşımdaki becerisini hem de dönemin bürokrasisinin manzarasını gözler önüne sermektedir. Öykülerini kurgularken hayatını hareket noktası olarak alan Cevdet Kudret'in burada da otobiyografik gerçekliğini kurgunun bir parçası haline getirmiş olduğu görülmektedir.

Bürokrasi mekanizmasının işlememesinden kaynaklanan trajik sonuçları etkili bir anlatımla ortaya koyan "Göçmen"de de çadırlara yerleştirilen insanların sorunlarını gidermek üzere merkezden B... kasabasına bir Göçmen Yerleştirme Komisyonu gönderilir. Fakat bu iş için kaymakamlığın veya belediyenin bir ödeneği bulunmaması nedeniyle "göçmenlerin ancak yerinde elde edilecek çarelerle yerleştirilmesi" (s. 94) gerektiğine karar verilir. Komisyon başkanı, göçmenlerin durumu için harcanacak ödeneğin bulunmamasına dair kaymakamın yaptığı açıklamayı, kanunu gerekçe göstererek haklı bulur. "Komisyon başkanı, bu haklı açıklama karşısında diyecek sözü olmadığını, kanun önünde akan suların duracağını söyledi, vakit de epey ilerlemiş olduğu için öbür çarelerin ertesi gün konuşulmasına karar verdi, toplantıyı kapadı." (s. 95). Bu sırada belediye başkanı için dalkavukluk yapma fırsatı ortaya çıkar, kasabanın yönetici ve tüccarlarından oluşan kişilerle birlikte komisyona da yemek vermenin keyfini sürmeye başlar. Belediye binasında verilen yemeğin ve gece yarılara kadar süren içki meclisinin keyfi içinde sorunların konuşulmasına bir türlü sıra gelmez. Bu durum göçmenlerin içinde buldukları şartlar altında daha fazla dayanamamalarına sebep olur. Her çareyi bir sonraki gün konuşmak üzere erteleyen komisyon ve kasabanın ileri gelenleri devletin imkânlarını keyifleri için harcamaya devam ederken işlemeyen mekanizmalar nedeniyle göçmenler arasında hastalıklar ve ölümler gerçekleşir. Göçmenlerin kaymakam ile görüşmesi ve yaşanan sorunların çözümünü istemesi başlangıçta olumlu ve anlayışla karşılanırken, üçüncü gelişlerinde "kaymakam(ın) hepsini birden tersle(mesi)" (s. 99) bürokrasinin sert yüzünün yoksul kesim üzerindeki tahakkümünü resmetmektedir.

"Kulak" başlıklı öyküde, Cevdet Kudret'in yine otobiyografisinden izler yansıttığı görülür. Avukatlık yapmaya çalıştığı sıralarda "takip" altına alınan Cevdet Kudret; izleme, dinleme ve jurnal gibi devlet eliyle uygulanan baskı araçlarını öyküde "kulak" laytmotifiyle simgeleştirir. Olayların odağındaki Ertuğrul'un devlet memurluğuna atanabilmesi için "usulen Zaptiye Nezaretine sormak" (s. 45) gerekmektedir. Disiplini ve otoriteyi yaşamının en önemli iki kavramı haline getiren "Kısm-ı Siyasî" şube müdürünün yaklaşımının ironik bir tarzda anlatıldığı öyküde jurnalcılığın de bir devlet geleneği olduğuna göndermeler yapılır. "Çocukluğu Abdülhamit devrine rastlayan şube müdürü, o devirde moda olan polis romanlarını okuyarak yetişmiş" (s. 47) olduğu için en iyi yaptığı işlerden biri fişleme yaptırmaktır. Cevdet Kudret'in gülmece unsurlarını da gözeterak aksettirdiği polis müdürü, siyasî ve bürokratik yapının

kodlarını taşımaktadır. Şube müdürünün herhangi bir izleme işiyle görevlendirilen sivil polisleri geniş raporlar yazmaya zorladığı ve gelen raporlar üzerine uzun uzun inceledikten sonra kendi kendine sorular sorarak karşılık vermeye çalıştığı aktarıldığı pasaj başlı başına Türkiye'nin trajikomik hallerinden bir kesiti yansıtır:

"Filan kimse her gece saat tam on birde apdesanesinin ışığını yakıyormuş. Acaba neden? Bu sakın özel bir işaret olmasın?"

"Filan kimse her gün sekiz çeyrek vapuruyla şehre iner, vapurda hep aynı yere oturmuş. Her gün sağ bacağını sol bacağının üstüne atarak oturduğu halde haziranın on ikisine rastlayan pazartesi ile on dokuzuna rastlayan pazartesi günleri sol bacağını sağ bacağının üstüne atarak oturmuş ve havada kalan ayağının ucunu da ara sıra sol tarafa doğru sallamış."

"Filan kimse her gün Seferoğlu cıgarası kullanırken filan gün Bafra Maden kullanmış; Bakırköyü'nden bindiği trende Sirkeci'ye kadar her gün altı cıgara içtiği halde filan gün dört cıgara içmiş; ya da, cıgarayı her gün yazısız ucundan yaktığı halde, filan gün yazılı ucundan yakmış" (s. 47).

Öykünün takibe alınan başkışisi Ertuğrul'un jurnal ve fişlemeye ilişkin saplantıları ileri derecelere ulaşarak paranoya haline gelir. Peşine "mavi pardösülü birisi" takılmış, delikanlı izlendiğinin farkına varmıştır. Gizli polis oldukları anlaşılan kişilerin, Ertuğrul'un evinin köşesinde beklerken birörnek giyindikleri gözlenir. Bu bir tür sivil üniforma olarak değerlendirilir. Endişe ile her gittiği yerde takip edildiği ya da kendisini dinleyen bir kulak olduğuna dair halüsinasyonlar gören Ertuğrul, paranoyak tavırlar göstermeye başlar ve kimde mavi pardösü ve kanarya sarısı ayakkabı görse gizli polis olduğuna kanaat getirir. "Kulak" motifiyle ortaya çıkan takip, jurnal ve fişleme korkusu Ertuğrul'da birilerinin her yerde kendisini dinlediği endişesini doğurmuş, olur olmaz yerlerde kulaklar görmeye başlamıştır. Durum, arkadaşının bürosunun camına akseden bir kulak hayali, insanların kulaklarına dikkat kesilmesi ve içinde kulak kelimesi geçen (kulak kesilmek, kulak asmamak vb.) deyimleri kullanmamaya özen göstermek gibi saplantılı bir hal alır. Öykünün sonunda Ertuğrul, arkadaşıyla bir kahvede otururken yine kocaman bir kulak gördüğü zannıyla "Kulak! Kulak!" diye bağırıp kahveden ayrılır. Öykü Ertuğrul hakkındaki bir gazete haberiyle sonlandırılır. Haberde Ahmet Ertuğrul adlı bir avukatın, arkadaşıyla vapurda konuşup dururken birdenbire yerinden fırlayarak sarı iskarpinli birinin kulağını koparmak istemiş gibi çekmeye başladığı, halk tarafından engellenip sonra polise teslim edildiği, polis tarafından da akli dengesinin yerinde olup olmadığının tespiti için adalet tabipliğine gönderildiği yazılmaktadır.

Cevdet Kudret, siyasal hicvin başarılı örneklerinden biri olarak kurguladığı "Hoş Geldin Victory" öyküsünde İngiliz hayranlığı ve dalkavukluğunu "Günün birinde bir İngiliz zırhlısının İstanbul'a geleceği haberi" (s. 35) ile başlayan bir süreç üzerinden anlatır. Yazar bu öyküde toplumsal, bürokratik ve siyasal düzendeki zihniyet bozukluğunu dile öne çıkarır. Öyküde şehre gelen İngilizlere yapılacak olan karşılama ve ağırlama programları, bir zihniyet erozyonunun sosyal düzene etkileri de yedeğe alınarak aktarılır. Yazarı, Şehremini ve Zaptiye Nazırı'nın görev taksimi ve önemsiz işlere verilen gereksiz özene ironik yaklaşır: "Bir şehremininin meğer ne çok işi varmış; bu, ancak böyle bir günde belli oluyor. Adamcağız, temizlik işleri düzenlendi, ziyafet salonları hazırlandı, dükkânlara asılacak "Hoş Geldin Victory" levhaları yazdırıldı, her şey yoluna girdi diye sevinirken aklına birdenbire genel kadınların giyimi sorunu geldi. O gün hemen genelevler sokağına özel memurlar gönderip, kadınlara, misafirler İstanbul'da kaldığı zaman hepsinin ipekli yeni elbiselerini giymelerini söyledi. İpekli elbiseleri olmayanların adları yazıldı." (s. 37). Öyküde İngilizlerin demokrasi bilincine sahip olduklarını ve subay-er ayrımının ancak iş sırasında söz konusu olacağını, dışarıda herkesin eşit haklardan yararlanacağı üzerine görüş bildiren birine Zaptiye Nâzırının söyledikleri siyasal hicvin önemli göstergelerinden biri olarak okunabilir:

"Yani çöpçünün oğlu günün birinde benim koltuğuma oturup memleket yönetmeye kalkacak öyle mi? Onu ben zor oturturum buraya. Herkes haddini bilmeli, haddini! Aman bu sözleri başka bir yerde söyleme. Böyle gâvur icadı yaban düşünceleri memlekete sokmak doğru değil. Her memleketin kendi yapısına uygun bir yönetim usulü vardır. Bizim halk böyle demokrasi filan anlamaz, sonra yüzüne gözüne bulaştırır; günün birinde hak, hukuk, anayasa, özgürlük, eşitlik filan demeğe kalkarsa iş çığırından çıkar. Aman gözünü seveyim, sakın kimseye söyleme. Herifin biri bunu duyar da "demokrasi" filan diyecek olursa kafasını kırarım vallahi!.." (s. 40).

Victory zırhlısının İstanbul'a gelişi, gelişinden önce yapılan hazırlıklar, şehirdeki günlük gezileri, eğlenceleri ve İstanbul halkının kendilerine verdiği kıymet her gün gazetelerin başköşelerinde haber yapılmakta, kısacası, "İngiliz ulusunun hoşuna gitmek için elden gelen hiçbir şey" (s. 43) esirgenmemektedir. Aziz Nesin'in "Hoş Geldin Missouri" adıyla ve "toplumsal gülmecenin en güzel örneği olarak" (2007, 117) değerlendirdiği, hatta Sabahattin Ali ile birlikte çıkardıkları *Markopaşa* dergisinde yayımladıkları öykü, *Sokak'ta* "Hoş Geldin Victory" olarak geçmektedir. Olayın zamanı değiştirilerek kurgulanmış olması muhtemeldir, zira Aziz Nesin'in sözünü ettiği öyküde anlatılanlar ile bu öyküdekiler birbirine paraleldir.

Başka bir ihtimal de Aziz Nesin'in öykünün adını yanlış hatırlıyor olmasıdır. Fakat öykünün yazılış tarihi olan 1946, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün ölümü üzerine cenazesinin Missouri Zirhlisi ile İstanbul'a getirilmesinin tarihiyle aynıdır. Olayın "Türk ve Dünya kamuoyunca Rusya'ya karşı bir gövde gösterisi şeklinde algılan(ması) ve özellikle Türk basınında geniş yer" (Sav, 2008: 111) bulması gibi tarihsel gerçekliklerin "Hoş Geldin Victory"de karşılıkları mevcuttur. Bu itibarla öykünün, gerçek bir olayı hareket noktası olarak seçip -zaman ve isimleri değiştirerek- kurgulanmak suretiyle zihniyet probleminin alaysı bir anlatımına yaslandığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Cevdet Kudret *Sokak*'ta, çoğu İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlayan öykülerinde o dönem için Türkiye'nin geniş bir kesimini oluşturan "yoksul" insanlara odaklanmış, müşahede ettiği yoksulluk manzaralarını hem komik hem de trajik yönleriyle kurguya aktarır. Yoksulluğu salt bir ekonomik problem olarak değil, onun bozulan sosyal düzen ve işlemez hale gelen sistemle, iktidar aygıtlarıyla ve ahlâkî boyutlarıyla ilişkisi açısından değerlendirir. Yazar, oldukça yaygın bir biçimde öne çıkarılıp ideolojik bir malzeme haline getirilerek amacından ve bağlamından koparılan bu olguyu, insani boyutlarını önceleyerek ele alır. Ayrıca uzun süre Türk edebiyatını meşgul ederek köydeki sosyoekonomik problemlerin köy kökenli yazarlarca durmadan işlenmesinin aksine Cevdet Kudret, kentsoylu bir yazar olarak yoksulluğun daha çok kentteki görünümünü öne çıkarır. Genellikle öykülerinin mekânı ("Göçmen" ve "Eşya Piyangosu" hariç) büyük şehrin kenar mahalleleri ya da kentin içinde ama kentle mesafeli bir yaşamın sürdürüldüğü yerlerdir. *Sokak*'taki öykülerin önemli bir özelliği de Cevdet Kudret'in yaşam deneyimlerinden izler taşımasıdır. Fakat onun öykülerindeki yazar 'ben'i toplumun genelini temsil edebilecek bir şekilde yeniden kurgulanmış, bireysel olan anlatılırken toplumsal sorunlar dile getirilmiştir.

Cevdet Kudret, sosyal gerçekçi anlayışın bir damarını oluşturan öykülerinde yoksulluğu okura öncelikle mekân algısı üzerinden gösterir. Yine yoksullukla doğrudan ilişkili olacak şekilde insan bedeni üzerine sinen sağlık, barınma, beslenme, açlık ve kimi zaman da ölümle sonuçlanan sorunun, farklı hane veya mahalde de olsa insanların ortak kaderleri olduğunu ortaya koyar. *Sokak*'a yansıyan sosyal ve ekonomik meseleler, görülmektedir ki dönemin ruhu ile de ilgilidir. Zira birçoğunun İkinci Dünya Savaşı yıllarında veya dönemin etkilerinin sürdüğü yıllarda yazılmış olması, savaş dönemlerinin yarattığı toplumsal travmaların yazarın *Sokak*'ına girmesini kaçınılmaz kılmıştır. Öykülerinde yoksulluğa sebep olan temel etmenlerden biri olarak savaş zamanı uygulanan devlet politikalarına da yer vererek dönemin panoramasını kurgusal düzeyde okura bildirmiştir. Öykülerde olayların geçtiği zaman, devletin en katı ekonomik programları uygulamaya koyarak toplumsal uyumun, ahlâk, erdem ve yardımlaşma gibi hasletlerin kaybolduğu bir süreci içine alan savaş yıllarıdır. Bu itibarla da Cevdet Kudret zamanın sosyal problemlerine sıklıkla gönderme yaparak bir devrin zihniyetini de ortaya koymuş olur. Yazar, savaş gerekçesiyle yoksulluğa mahkûm edilmiş bir kesimin trajedisini anlatırken, bir yandan da sıradanlaşan rüşvet, iltimas, vurgunculuk, fırsatçılık, stokçuluk, hayat pahalılığı, konut sıkıntısı, sistemdeki aksamalar, ahlâkî yozlaşma, bürokratik ve idari yapının bozulmasını yalın bir dil ve etkili tasvirlerle ortaya koyar.

Sokak'taki öykülerde yazar, yoksulluğu hareket noktası olarak alırken onların toplumsal, siyasal yönlerine de -özellikle kitabın ilk bölümü olan 'Eğlencelik' kısmında- ironik bir tutumla yaklaşır. Öte yandan Cevdet Kudret'in folklor sahasındaki birikiminin de kimi öykülerine yansıdığı ve bir anlatım tekniği olarak seyirlik oyunların anlatıcı profilini kullanıldığı görülür. "Karanfil Sokağındaki Ev" ve "Utanma Korkusu"nda anlatıcının bir meddah ve Karagöz özelliği yansıttığı gözlenir. Nihai olarak Cevdet Kudret, hemen hemen bütün öykülerinde görülebileceği üzere, sıradan, "küçük" ve yoksul bir aile veya bireyi kurgulamakla aslında geniş bir Türkiye fotoğrafını da gözler önüne sermiş olur. Onun öykülerinde, Türkiye'nin sosyal, politik ve ekonomik gerçekleri yeniden kurgulanırken, *Sokak*'taki geniş ama yoksul kesim, Cevdet Kudret'in kaleminden kurguya aktarılarak "sokak"ın dışındakilerce de fark edilir hale gelirler.

KAYNAKÇA

- BORA, Aksu (2011). "Kadınlar ve Hane: 'Olmayanın Nesini İdare Edeceksin", *Yoksulluk Halleri-Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, (Ed. Necmi Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, s. 97-132.
- ÇETİN, Hasan (2007). *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyoekonomik Durumu (1939-1945)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
- DERVİŞOĞLU, Efnan (2007). "Cevdet Kudret ve Süleyman'ın Dünyası", *Edebiyatın Ağır İşçisi Cevdet Kudret*, (Haz. Adnan Özyalçın), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, s. 157-164.
- ERDOĞAN, Necmi (2011). "Yok-sanma: Yoksulluk-Mâduniyet ve Fark Yaraları" *Yoksulluk Halleri-Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, (Ed. Necmi Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, s. 47-95.
- İNÇİ, Handan (2007). "Cevdet Kudret'in Romanlarında 'Yoksulluk' Teması" *Edebiyatın Ağır İşçisi Cevdet Kudret*, (Haz. Adnan Özyalçın), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, s. 152-155.

- KABACALI, Alpay, (1993). "Bilimin İşığı İle Edebiyatımızı Aydınlatan Araştırmacı", *Cevdet Kudret'e Saygı*, Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 178-183.
- KABACALI, Alpay (1993). "Kalanlara Selam Olsun", *Cevdet Kudret'e Saygı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 92-94.
- KIRCA, Lale (2012). *İkinci Dünya Savaşı'nın Ekonomik ve Sosyal Etkilerinin Türk Basımına Yansımaları (1945-1950)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KUDRET, Cevdet (1993). "Bir Sanatçının Günlüğü", *Cevdet Kudret'e Saygı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 141-146.
- KUDRET, Cevdet (2006). *Kalemin Ucu-Denemeler 2*, (Haz. Cemil Kavukçu), İstanbul: Merkez Kitaplar.
- KUDRET, Cevdet (2010). *Sokak*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- KUDRET, İhsan (2007). "Ankara Günleri", *Edebiyatın Ağır İşçisi Cevdet Kudret*, (Haz. Adnan Özyalçiner), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, s. 59-63.
- KUDRET, İhsan (2007). "Yaşam Öyküsü", *Edebiyatın Ağır İşçisi Cevdet Kudret*, (Haz. Adnan Özyalçiner), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, s. 23-28.
- NESİN, Aziz (2007). "Türkiye'yi Taşıyan Atlas: Cevdet Kudret" *Edebiyatın Ağır İşçisi Cevdet Kudret*, (Haz. Adnan Özyalçiner), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, s. 116-120.
- OCAK, Ersan (2011). "Yoksulun Evi", *Yoksulluk Halleri-Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, (Ed. Necmi Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, s. 133-173.
- ORAL, Zeynep (1993). "Cevdet Kudret", *Cevdet Kudret'e Saygı*, Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 88-89.
- ÖZYALÇINER, Adnan (2007). "Edebiyatın Ağır İşçisi-Önsöz", *Edebiyatın Ağır İşçisi Cevdet Kudret*, (Haz. Adnan Özyalçiner), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, s. 9-12.
- ÖZYALÇINER, Adnan (2010). "Cevdet Kudret'in Öykücülüğü", *Sokak*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, s. 9-11.
- SAV, Sedat (2008). *Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na Fiilen Girmemesinin İç ve Dış Toplumsal Etkileri ve Sonuçları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- TİMUROĞLU, Vecihi (1993). "81 Yaşında Bir Delikanlı", *Cevdet Kudret'e Saygı*, Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 59-66.
- UĞURLU, Alev Sinar (2009). "Türk Romancısının Gözüyle II. Dünya Savaşı", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 4/1-II Winter, s. 1739-1764.